

Sukob tradicionalne i moderne obitelji u suvremenom hrvatskom dječjem romanu

Mirosavljević, Iris

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:402576>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**SUKOB TRADICIONALNE I MODERNE
OBITELJI U SUVREMENOM HRVATSKOM
DJEČJEM ROMANU**

IRIS MIROSAVLJEVIĆ

Split, 2021.

Odsjek za Učiteljski studij

Integrirani preddiplomski i diplomski učiteljski studij

Hrvatska dječja književnost

**SUKOB TRADICIONALNE I MODERNE OBITELJI U SUVREMENOM
HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU**

Studentica:

Iris Mirosavljević

Mentorica:

doc. dr. sc. Lucijana Armanda Šundov

Split, lipanj 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OBITELJ	3
2.1. Od tradicionalne prema suvremenoj obitelji	4
3. HRVATSKI DJEČJI ROMAN	10
3.2. Utjecaj popularne kulture na hrvatski dječji roman	12
4. TRADICIONALNA OBITELJ U SUVREMENOM HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU	15
4.1. Majka u obitelji	15
4.2. Otac u obitelji	19
4.3. Baka u obitelji	22
4.4. Odnos roditelji – djeca	23
4.5. Bračni odnosi u obitelji	25
5. MODERNA OBITELJ U SUVREMENOM HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU	27
5.1. Majka u obitelji	27
5.2. Otac u obitelji	32
5.3. Odnos roditelji – djeca	34
5.4. Bračni odnosi u obitelji	39
6. ODGOJNA FUNKCIJA ROMANA	42
7. ZAKLJUČAK	46
LITERATURA	50
SAŽETAK	53
ABSTRACT	54
IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI	55

1. UVOD

Hrvatski dječji roman predmet je zanimanja mnogih autora i književnika. Isto tako, hrvatski dječji roman predmet je zanimanja mladih čitatelja. Oni u romanima uživaju te se u likovima romana pronalaze i s njima se poistovjećuju (Kovač, 2018: 59). Postavlja se pitanje u kojoj mjeri pročitani romani utječu na sliku svijeta koju pojedinac čitatelj stvara, na njegovo poimanje vrijednosti i stvaranje vlastite osobnosti. U radu koji nosi naziv *Sukob tradicionalne i moderne obitelji u suvremenom hrvatskom dječjem romanu* predstaviti će se modeli tradicionalne i moderne, odnosno suvremene obitelji te načini na koje ih dijete čitatelj može interpretirati. U svrhu prikaza različitih modela obitelji, analizirat će se sljedeći romani: *O mamama sve najbolje* (1990.) autorice Sanje Pilić, *Oblaci nad rijekom* (2000.) Nade Iveljić, *Sretni dani* (2000.) te *Kako je tata osvojio mamu* (2008.) Mire Gavrana, *Ključić oko vrata* (2005.) Nikole Pulića, *Anina druga mama* (2009.) Ruške Nikolašević-Stojanović, *Dnevnik jednog čudovišta* (2001.) Zore Dirnbach, *Čuj, Pigi, zaljubila sam se* (2002.) Branke Kalauz, *Halo, ovdje komandosi* (2003.) Stjepana Tomaša te *Smogovci* (2007.) autora Hrvoja Hitreca. Romani *Oblaci nad rijekom*, *Anina druga mama*, *Dnevnik jednog čudovišta* te *Kako je tata osvojio mamu* odabrani su da predstavljaju model tradicionalne obitelji s razlikom da su prva tri romana smještena u razdoblje Prvoga i Drugoga svjetskoga rata, dok radnja posljednjega romana predstavlja suvremenije razdoblje. S druge strane, romani *O mamama sve najbolje*, *Sretni dani*, *Čuj, Pigi, zaljubila sam se*, *Halo, ovdje komandosi* i *Smogovci* predstavljaju model suvremene obitelji i njezine različite probleme: jednoroditeljske obitelji, zanemareno i problematično dijete, nedostatak roditeljskog autoriteta i dr. Roman *Ključić oko vrata* odabran je jer u njemu pronalazimo primjere i tradicionalne i moderne obitelji.

Obitelj je, slažu se stručnjaci, temeljna jedinica društva i od obitelji sve potječe. U svojoj knjizi *Obitelj – vrelo i nositeljica života* (1999.), autor Ante Vukasović navodi kako je obitelj odgovorna i zaslužna za moralni, estetski i razvoj radnih sposobnosti, a majka i otac odgovorni su za emocionalnu povezanost, sigurnost i odgoj djeteta. Obitelj je, dakle, jedinstveni društveni oblik koji posjeduje specifična obilježja i utječe na funkcioniranje i ponašanje svih njezinih članova, a ponajviše djece (Kovač, 2018: 3). I dok nas romani *Oblaci nad rijekom*, *Anina druga mama*, *Dnevnik jednog čudovišta* i *Kako je tata osvojio mamu* upoznaju s modelom tradicionalne obitelji, romani *O mamama sve najbolje*, *Sretni dani*, *Ključić oko vrata*, *Čuj, Pigi, zaljubila sam se*, *Halo, ovdje komandosi* i *Smogovci* približit će nam sliku različitih modela modernih obitelji. Prikazat će se također problematika bračnih

odnosa, odnosa roditelja i djece, kao i elemenata seksualnosti i nasilja o kojima, ne zaboravimo, čitaju djeca. Utvrdit će se i primjenjivost ove problematike u radu s djecom mlađe školske dobi.

Učenik je važan čimbenik nastave te „kao subjekt nastavnog procesa sudjeluje u analizi književnih djela koja mu mogu omogućiti spoznavanje obiteljskih stanja i njihovih karakteristika“ (Kovač, 2018: 3). Budući da iz obitelji proizlazi sve ono dobro, ali i sve ono loše što dijete kasnije formira u odraslu osobu, u ovom radu analizirat će se problem utjecaja dječjeg romana na formiranje slike djeteta koju ono o obitelji stvara; raspraviti će se o tome koje bi to bile prave vrijednosti koje dijete treba prihvatiti, kako upoznati dijete s oblicima obitelji s kojima se možda nije susretalo ranije te na koji način interpretirati roman koji se analizira.

2. OBITELJ

Prema socijalnim teoretičarima, obitelj je osnovna jedinica društva. Mogli bismo reći kako je obitelj važna jedinica za pojedinca te kako uvelike o odgoju unutar obitelji ovisi kakav će pojedinac postati. Kod različitih autora nailazimo na različite definicije obitelji. Možda je razlog tome, kako Maja Ljubetić (2007: 5) u svojoj knjizi *Biti kompetentan roditelj* navodi, to što ne postoji prirodni zakon koji obitelj čini jedinstvenom, no ipak na obitelj nailazimo u gotovo svim društvima. Zanimljivo je također da su se kroz povijest društva i društvene norme mijenjali, a obitelj je, u ponešto mijenjanom obliku, ipak opstala. To je možda i jedan od glavnih razloga zašto obitelj oduvijek privlači pozornost znanstvenika različitih disciplina. Uzevši u obzir sposobnost obitelji kao zajednice da opstaje u različitim uvjetima, „moguće je prihvatiti stajalište o obitelji kao univerzalnoj društvenoj zajednici i neizbježnom dijelu ljudskog društva, s obzirom da su društva nastajala i prestajala postojati, ali obitelji (bez obzira na promjenu strukture ili funkcija) odolijevaju vremenu“ (isto: 5).

O tome što je obitelj postoje različite definicije. Prema Pedagoškoj enciklopediji (1989: 219) u najopćenitijem smislu, obitelj je:

„društvena grupa povijesno promjenjivog oblika u čijim se okvirima odvija proces reprodukcije društvenih individua, proces prirodne reprodukcije koji podrazumijeva rađanje, odrastanje i umiranje ljudskih individua te proces njihove društveno – kulturne reprodukcije, koji se odvija kroz procese socijalizacije, individualizacije i zaštite psihosocijalne stabilnosti i integriteta odraslih pojedinaca.“

Univerzalnost obitelji kao zajednice možda je i razlog zašto različiti znanstvenici daju različite definicije obitelji. Anthony Giddens tako obitelj definira kao „malu grupu usko povezanih ljudi koji daju svoj doprinos, udružuju se i odgovorni su jedni prema drugima. Ova je grupa obično, ali ne i nužno, temeljena na braku, biološkom porijeklu ili usvojenju“ (Ljubetić prema Giddens, 2007: 6). Kao nastavak tome, Vlado Puljiz (2001: 11) za obitelj kaže da je ona „primarna, multifunkcionalna ljudska skupina koja ima najveće značenje u formiranju i životu pojedinca, a isto tako i društva“. Ljubetić obitelj opisuje kao malu, jedinstvenu skupinu „u kojoj svi njeni članovi zadovoljavaju brojne biološke, psihološke, socijalne i odgojno-obrazovne potrebe“ (Ljubetić, 2007: 8). Bez obzira na različitosti u shvaćanju pojma obitelji, autori se slažu da obitelj ima iznimno važnu ulogu u razvoju svakoga pojedinca te da je utjecaj obitelji na pojedinca nedvojben. Taj utjecaj najintenzivniji je u ranom djetinjstvu, kasnije se manje osjeti, ali on nikada ne nestaje (Đuranović, 2013: 32). Đuranović dalje navodi kako se uloga obitelji u životu djeteta mijenja kako dijete odrasta te

da obitelj na pojedinca može imati pozitivan ili negativan utjecaj, a on se manifestira u ponašanju pojedinca tokom cijelog njegovog života (isto: 32). Složit će se i Josip Janković, koji kaže da je obitelj „osnova zdravog razvoja novih generacija“ (2008: 277).

Kao što je već spomenuto, model obitelji kroz povijest se mijenjao pa se tako mijenjala i njezina uloga u životu pojedinca. Nekada uvriježeno shvaćanje da obitelj sačinjavaju dvoje heteroseksualnih roditelja i djeca, danas postaje konzervativno i zastarjelo zahvaljujući društvenim promjenama koje utječu i na samu obitelj. Obitelj se mijenjala i razvijala sukladno gospodarskim, socijalnim i moralnim promjenama u društvu (Maleš, 2012: 13). Temelji tradicionalne obitelji narušeni su i postavlja se pitanje kako održati sklad koji je obitelj unosila u život pojedinca. Kako bi se razumjele promjene koje su se dogodile u obitelji, u nastavku rada analizirat će se model tradicionalne i suvremene obitelji.

2.1. Od tradicionalne prema suvremenoj obitelji

Tradicionalna obitelj podrazumijevala je oca koji je bio zaposlen i majku koja je ostajala kod kuće te vodila brigu o djeci i kućanstvu. Strukturu obitelji činili su otac i majka, njihova djeca te krvni srodnici obitelji baka i djed (Rosić, 2002: 14). Zbog svoje financijske moći otac je u kući imao najveća prava te je smatran „glavom obitelji“. Značenje pojma tradicionalne obitelji može se shvatiti na više načina:

„S jedne strane upućuje na prošlost, na obitelj koja u mnogim aspektima više ne postoji zbog polazišta koja ne odgovaraju današnjem načinu života. S druge strane, ono što određuje tradicionalnu obitelj je sposobnost njegovanja tradicije, odnosno onog što obitelj čini nekom vrstom konstruktivnog elementa, trajnosti koja izmiče vremenu, neizostavne kako bi se govorilo o obitelji“ (Nimac, 2010: 29).

Naglasak je upravo na tradiciji, jer ona je, prema mnogim autorima, upravo ono što obitelj drži na okupu. No, sama riječ tradicija izaziva različite emocije. S jedne strane, „moderni“ pojedinci tu riječ povezuju s pojmovima starosti i kulturne zaostalosti, dok s druge strane tradicionalno orijentirani pojedinci povezuju tradiciju s emocionalnom čežnjom (Nimac, 2010: 23). Tradicija prenosi duhovne vrijednosti koje odražavaju trajnost pa samim time i pomaže održavanju obitelji. Obiteljsko se zajedništvo tako temelji na obiteljskim predajama, simbolima, vjerovanjima i nematerijalnim elementima na koje društvene promjene ne mogu olako utjecati (isto: 30). Iako su društvene promjene utjecale na strukturu obitelji, vrijednost

tradicionalne obitelji i dalje je postojana. Naglasak se stavlja upravo na vrijednost koju ona predstavlja kao nešto poželjno i društveno prihvatljivo. Tvrdnja da je tradicionalna obitelj društvena vrijednost temelji se isključivo na pozitivnom tumačenju pojma tradicija (isto: 3). Upravo zahvaljujući pozitivnom tumačenju pojma tradicija, pripadnici novih naraštaja i dalje shvaćaju vrijednost obitelji: „Bez obzira na te pozitivne i negativne promjene, čini se da one ipak nisu ugrozile temeljne obiteljske vrijednosti. Pripadnici novih naraštaja su promijenili percepciju i očekivanja od obitelji, ali nisu doveli u pitanje i njezinu neposrednu važnost za društvo i pojedinca“ (isto: 33). Osim vrijednosti koju sama obitelj predstavlja, shvaćanje tradicionalne obitelji karakterizira „...vlasništvo oca nad obiteljskim dobrima, patrijarhalni odnosi, čvrst sustav subordinacije i odgovarajući sustav vrijednosti“ (Vrcić-Mataija, 2015: 140).

Za razumijevanje tradicionalne obitelji posebno je važno istaknuti i patrijarhalni odnos bez kojega tradicionalna obitelj ne bi funkcionirala kao sustav. Patrijarhat se definira kao „oblik društvene organizacije koju obilježava institucionalizirana dominacija muškaraca izražena kroz društvenu praksu i odgovarajuće društvene ideologije; sustav u kojem muškarci imaju primarnu kontrolu nad društvenim, političko-ekonomskim i kulturnim institucijama“¹. Projicirano na model obitelji, otac ima ulogu u donošenju važnih obiteljskih odluka i financijskom zbrinjavanju obitelji. Sociolog Giddens za tradicionalnu obitelj navodi da je to „zajednica utemeljena na ekonomskim interesima bez ljubavi, gdje je žena bila podčinjena mužu, bez ravnopravnosti među bračnim drugovima, a seksualnost, osim u elitnim grupama, bila je svedena na reprodukciju“ (Nimac prema Giddens, 2010: 7). Suprotno takvom shvaćanju tradicionalne obitelji, postoje i ona gdje se pod pojmom tradicionalne obitelji podrazumijeva podčinjenost žene mužu, pravo na posjedovanje i vlasništvo nad supružnikom, kao što navodi Giddens, ali i neizostavnu žrtvu za drugoga, apsolutnu vjernost, strogo određene i razdijeljene društvene funkcije, zajednički nastup u javnosti i sl. (Nimac, 2010: 30). Krajem 18. stoljeća patrijarhat slabi, a jača majčinska uloga pa je očinska uloga počela gubiti na značaju koji je dotad imala (Ljubetić, 2006: 3). Zatim se kroz 19. stoljeće kao jedan od razloga ulaska u brak spominje i romantična ljubav (isto: 4). Dakle, pojedinci u brak više ne stupaju samo zbog reprodukcije, već i zbog intimnih, osobnih razloga. Nadalje, promjena položaja žene u društvu znatno će utjecati na preoblikovanje dotad poznatoga sustava obitelji (isto: 4). Budući nastupa vrijeme velikih revolucija i promjena, društvene će okolnosti utjecati

¹ enciklopedija.hr (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47023>, pristupljeno 15. siječnja 2021.)

i na model obitelji, pa će tako tradicionalna patrijarhalna obitelj kakva je dotad bila poznata, doživjeti promjene koje će utjecati na daljnji razvoj modela obitelji.

Promjena statusa obitelji usko je vezana za utjecaj popularne² kulture na promjene u društvu, stoga je izuzetno važno spomenuti koje su promjene zaslužne za promjenu unutar modela obitelji. Dok je u prošlosti otac bio taj koji je u obitelji bio apsolutni autoritet, prvenstveno zbog financijske sposobnosti da skrbi za cijelu obitelj, danas to nije slučaj. Prvu veliku promjenu u strukturu obitelji donosi industrijska revolucija. Urbanizacija gradova, tehnološki i ekonomski napredak utjecali su na kvalitetu života pojedinca, a samim time i na stav pojedinca o njegovom statusu u obitelji (Ljubetić, 2007: 12). Tradicionalna uloga udane žene u predindustrijskom vremenu bila je: žena-majka-domaćica. I dok su u prošlosti žene bile lišene mnogih prava, nakon Drugoga svjetskoga rata situacija se značajno mijenja. Majke se sve više odlučuju za ulogu majke i zaposlene žene istovremeno (Belamarić, 2017: 56). Majke su i dalje uz djecu pored poslovnih obveza, očevi u većini slučajeva ne.

Odlukom da se posvete karijeri, majke provode manje vremena u kućanstvu i s djecom, što utječe na cjelokupni odgoj djeteta. Nadalje, posao majke utječe i na broj djece u obitelji te se on smanjuje. Ono što je sigurno jest da majčinu ulogu odgojiteljice i skrbnice u obitelji nitko ne može zamijeniti (Korona Perković, 1977: 562). Roditelji se okreću osobnim interesima i ciljevima pa ustroj patrijarhalne, tradicionalne obitelji nestaje. Time nestaju i vrijednosti koje izlaze iz tradicionalne obitelji – otac koji predstavlja autoritet i izvor ekonomske sigurnosti i majka koja je uvijek puna ljubavi i spremna na žrtvu. „Obitelj doživljava svoju pomrčinu pod naletom hiperurbanizacije, snažnog raslojavanja i globalizacije, postavljanja života i društvenih procesa na masovnu osnovu socijalizacije i individualizacije ličnosti“ (Peko, Munjiza, Mlinarević 2006: 124). Obitelj je, kao osnovna jedinica društva, prisiljena pratiti društvene, ekonomske, tehnološke, znanstvene, političke, kulturne i druge promjene koje je teroriziraju. Tako se tradicionalna obitelj našla na rubu egzistencije, a njezine temeljne vrijednosti u neposrednoj opasnosti.

Ljubetić citirajući Anderson (2007: 15) navodi neke od osnovnih karakteristika prema kojima se suvremena obitelj razlikuje od tradicionalne: suvremene su obitelji najčešće malobrojne i neovisne o članovima šire obitelji (bakama i djedovima), postojanje samosvijesti individualiteta osoba te postojanje zakonskih, gospodarstvenih, religijskih, rezidencijalnih i

² Pojam „popularno“ ovdje se može promatrati kao „ono što se većini sviđa i što većina prihvata“, odnosno ono što je fokusirano na privlačenje pažnje i utjecaj na većinu ljudi (Kos-Lajtmán i Slunjski, 2017: 74).

drugih prava i obveza, izmijenjen kulturološki kontekst djetinjstva i odrastanja, kao i roditeljstva.

U današnje vrijeme jako je teško, ako ne i nemoguće, definirati obitelj. Razlog tome jest postojanje mnoštva tipova obitelji (Maleš, 2012: 13). Klasična definicija tradicionalne obitelji više ne pokriva sve tipove obitelji, budući da novi modeli obitelji sadrže izmijenjenu strukturu s manjkom članova, ili s nekoliko članova više. S obzirom na to da se odrasli (roditelji) sve više okreću osobnim ciljevima i interesima, obiteljski odgoj često biva stavljen u drugi plan. Roditeljska angažiranost na drugim područjima osim odgoja, primjerice u karijeri ili društvenom životu, rezultira nedostatkom vremena za iskazivanje ljubavi djeci, razgovor, igru pa na kraju i odgoj. Tako nekada prezaštićeno dijete postaje emancipirano dijete koje nerijetko preuzima brigu i samo o sebi (Ljubetić, 2007: 16). Korona Perković navodi kako djecu „već kao malene pritišće ključ na vrpici obješenoj o vratu“ (1977: 561). Veliku ulogu u odgoju djece preuzimaju i vrtići i/ili škole pa roditelji na taj način gube utjecaj na dijete i imaju poteškoće u usađivanju vrijednosti koje dijete može usvojiti samo u obiteljskoj zajednici (Markovinović, 2016: 6). Dijete osjeća nedostatak pažnje od strane roditelja i njihovu posvećenost nečemu što se čini važnije od njega samoga, pa više ni ne može roditelja shvaćati kao autoritet i uzor, kao što je to bio slučaj u tradicionalnoj obitelji. Status djeteta kojeg danas uživa utjecao je na ulogu roditelja „na način da obiteljski odgoj čini pomak od privatne u javnu sferu te postaje predmetom javne politike“ (Maleš, 2012: 14). Odgoju djece posvećuje se manje vremena nego što je to bio slučaj prije. Roditelji često s djecom kontaktiraju tek nakon 16 sati, kada završi radno vrijeme, kada ih „podignu“ iz vrtića ili škole. Djeca odlaze na spavanje oko 20 sati, tako da preostaje jako mali period dana koji roditelj može iskoristiti za kvalitetno provođenje vremena s djetetom (Korona Perković, 1977: 561).

Znanstvenici ističu da je važnije voditi računa o tome koliko su obitelji različite i nastojati očuvati njihovu raznolikost, nego ih nastojati izjednačiti u svrhu stvaranja univerzalne definicije (Maleš, 2012: 13 prema Bernardes, 1997). Vukasović (1999: 18) model obitelji dijeli na potpune i nepotpune obitelji: potpune su one koje čine oba roditelja i djeca, uz moguće druge članove poput baka i djedova, bliskih rođaka i sl., a nepotpuna je obitelj ona u kojoj nedostaje jedan roditelj – otac ili majka. Vukasović ističe prednosti potpune obitelji kod veće stabilnosti djeteta, potpunijih kontakata, međusobnih odnosa i sl. Navodi kako dijete u potpunoj obitelji ima i model majke i model oca, prema kojima će dalje formirati svoju vlastitu osobnost i koristiti njihovo ponašanje kao primjer u samostalnom donošenju odluka (isto: 18). S pedagoškog stajališta, nepotpuna je obitelj svaka ona u kojoj nedostaje prikladna

briga za djecu i u kojoj ne vlada zdravo obiteljsko ozračje (isto: 19). Odrastanje u takvim obiteljima dovodi do neželjenih posljedica, jer djeca bivaju zanemarena, prepuštena sama sebi i ulici (isto: 19). Život i odrastanje u ovim „modernim“, novonastalim obiteljima može biti zbunjujuć i nezdrav za dijete, onda kada su obiteljska pravila, granice i vrijednosti nejasno postavljeni, neodređeni i promjenjivi (Ljubetić, 2006: 6).

Glavni razlog raspada obitelji, slažu se stručnjaci, rastava je braka pa je, posljedično, sve više djece koja odrastaju uz samo jednog roditelja. Razlozi rastave braka su razni: egoizam, osobni interesi, nedovoljno poznavanje partnera prije sklapanja braka i drugi (Nimac, 2010: 9). Vukasović navodi kako kod jednoroditeljskih obitelji treba razlikovati subjektivne i objektivne razloge nastanka iste. Objektivni razlog bi, primjerice, bio smrt jednog roditelja. U tom slučaju manje su odgojne poteškoće. Dijete može razumjeti da je to bio slučaj na kojeg se ni na koji način nije moglo utjecati pa vjerojatno neće okrivljavati drugog roditelja za situaciju u kojoj se nalazi, već će s tim roditeljem stvoriti veću povezanost. S druge strane, u subjektivne razloge Vukasović ubraja sporazumne razvode braka i situacije kada roditelj svojevolljno odluči napustiti svoje dijete. U tom slučaju dijete može okrivljavati onog roditelja koji je „ostao“, gajiti negativne emocije prema njemu i biti nezadovoljno. To dalje vodi prema prekidu emocionalnih odnosa s jednim ili oba roditelja, prema konfliktima i poteškoćama u odgoju (Vukasović, 1999: 18-19).

No, jednoroditeljske obitelji nisu jedini oblik suvremenih obitelji s kojima se susrećemo. Prema Maleš (2012: 14):

„različitost obiteljskih struktura može se promatrati uzimajući u obzir različite kriterije: kroz odnos roditelja i djece (npr. biološka i usvojena djeca), kroz bračni status roditelja (razvedeni, odvojeni, ponovno oženjeni), s obzirom na broj roditelja u obitelji (jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji) i roditeljsku seksualnu orijentaciju (heteroseksualni i homoseksualni parovi).“

Kako je dolazilo do promjena u modelu obitelji, tako je, stručnjaci su složni, došlo i do promjena u odgoju djeteta. U novije vrijeme naglasak se stavlja na izgradnju kvalitetnog odnosa roditelja i djece (Nimac, 2010: 9). Dakle, roditelj više nije prvenstveno autoritet, već nastoji svome djetetu biti ravnopravni prijatelj. Razlog tome jest to što se djecu više ne shvaća kao nastavak generacijskog lanca (nasljednike), već djeca postaju osobna realizacija bez generacijske konotacije (isto: 10).

Tranzicijske procese³ u Republici Hrvatskoj potrebno je detaljnije promatrati nego u drugim državama Europe, zato što su promjene započele u miru u sklopu jedne državne zajednice, a nastavljene su u ratnim prilikama druge državne zajednice (Ljubetić prema Kasapović, 2006: 12). Domovinski rat uvelike je utjecao na promjene koje su se događale u obitelji. Vukasović tako navodi (1996: 23): „Agresor je želio srušiti temelje hrvatskoga društva. Znao je da je to obitelj. (...) Stoga je dugoročno planirao razaranje njihovih obitelji, toga čvrstog temelja hrvatskoga naroda.“ Nakon Domovinskoga rata, okolnosti koje su zatekle obitelji uvelike su utjecale na daljnje planiranje i razvoj obitelji: smrt jednog ili više članova obitelji, politički teror, gospodarska i ekonomska kriza, iseljavanje i dr. (Vukasović, 1996: 24). U ovim novonastalim uvjetima, hrvatska se obitelj nalazi pred mnogim izazovima koje je potrebno svladati. Slične, ako ne i iste probleme u obitelji navest će i Ljubetić (2006: 13).

„Promjena društvenog sustava, ratna stradanja i poraće, progonstva i raseljavanja, problemi suživota povratnika, privatizacija, rastuća nezaposlenost, posljedice ratnih trauma u djece i odraslih, rastući broj samoubojstava i nasilničkih ponašanja, emigracije i sl. samo su neki od problema s kojima je suočena prosječna hrvatska obitelj danas“.

Bez obzira na sve izazove s kojima se obitelj svakodnevno susreće, u Hrvatskoj je, prema EVS-istraživanju⁴, obitelj sveukupno najvažniji pojam (Nimac, 2010: 5). U Republici Hrvatskoj obiteljska zajednica koja se sastoji od roditelja oba spola (majke i oca) te djece, bilo da je riječ o biološkoj ili usvojenoj djeci, najpoželjniji je oblik obitelji te se smatra najzdravijom okolinom za rast i zdrav razvoj pojedinca (Ljubetić 2006: 12).

³ „Promjene iz starog u „novo“, iz poretka neslobode u poredak slobode, iz životnog sustava nametnutog diktatom u sustav autonomnog izbora. To je, dakle, promjena, koja u jedinstvenoj procesualnoj intenciji zahvaća sve aspekte i sfere društvenog života: ekonomiju, socijalne odnose, pravo, moral, političku racionalnost, ideologiju, vrijednosne orijentacije, kulturne paradigme“ (Ljubetić, 2006: 12 prema Kalanj, 1995:231)

⁴ Europsko istraživanje vrjednota – najveće internacionalno longitudinalno istraživanje društvenih vrijednosti. Ovim istraživanjem želi se uvidjeti vjerovanja, ideje, preferencije, stavove, vrijednosti i mišljenja građana Europe. Istražuje se mišljenje Europljana o životu, obitelji, radnoj okolini, religiji, politici i općenito o društvu. (<https://www.unicath.hr/sociologija/european-values-study-2017>, pristupljeno 23. siječnja 2021.)

3. HRVATSKI DJEČJI ROMAN

Stjepan Hranjec u svojoj knjizi *Hrvatski dječji roman* navodi da je roman kakvog danas poznajemo nastao tek u 19. stoljeću pa stoga nema ustaljenu, potvrđenu strukturu (1998: 5). Mnogi se autori bave temom romana pa tako ne možemo pronaći samo jednu čvrstu i ustaljenu definiciju. Danas se o romanu govori kao o književnoj strukturi koja sadrži više žanrova i tipova koji se međusobno razlikuju (Zalar, 1978). Zanimljiva je za istaknuti tvrdnja Edgara M. Forstera gdje roman naziva „djelom s više od 50 000 riječi“ (Hranjec, 1998: 6). U svojoj knjizi *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*, Ivo Zalar navodi nekoliko definicija romana, pa je tako roman i „priča o privatnom svijetu u privatnom tonu“ (Kovač, 2018: 14 prema Zalar, 1978: 5). Nadalje, Hranjec navodi da roman mora imati neke osnovne elemente: fabulu, kompoziciju ili strukturu te lik ili karakter koji je zapravo nositelj fabule (1998: 7). Nezaobilazno je spomenuti i funkciju prostora, odnosno mjesto radnje⁵, vrijeme radnje, odnosno doba zbivanja događaja i kronološki slijed⁶ i različite stilske tehnike proznoga narativa (Hranjec, 1998: 7). Sukladno osnovnim elementima koje roman mora sadržavati, najprihvatljivija bi definicija romana bila: „Roman je književna vrsta koja u okviru sudbine pojedinca daje cjelovit prikaz nekog društva i vremena“ (Zalar, 1978: 5).

Kada govorimo o dječjem romanu, ponovo se postavlja pitanje postoji li dječji roman kao takav, budući da u podjelama i tipologijama romana ne nalazimo dječji roman ni roman za djecu (Hranjec, 1998: 8). No, nepobitna je činjenica da postoje mnoga opsežna književna djela koja zadovoljavaju tri prethodno navedena kriterija dječje književnosti. Pojam *dječji roman* u dječjoj književnosti nije jednoznačan, a njegov opseg i doseg nisu do kraja određeni i definirani (Zima, 2011: 11). Ono što je zanimljivo jest da se ono što se koristi kao karakteristike dječjeg romana – dječji likovi, dječjačke družine, avanturistički duh i dječja akcija, najčešće koristi i kad se opisuje dječja književnost u cjelini (Hameršak i Zima, 2015: 197). Također je važno spomenuti, kada se govori o dječjem romanu, kontekst vremena jer se u dječjim romanima čija je radnja smještena u novije vrijeme „pojavljuju odstupanja u odnosu na osnovna poetska određenja dječjih romana što se očituje u strukturnim eksperimentima i složenijoj radnji, kao i prikazu ne uvijek vedroga dječjega svijeta“ (Vrcić-Mataija, 2018: 218).

U hrvatskoj se književnosti dječji roman pojavljuje tek tridesetih godina 20. stoljeća kada autori Jagoda Truhelka i Mato Lovrak svoje romane označavaju „romanima“ (Zima, 2011: 11). Do tada, dječji su se romani najčešće opisivali kao „pripovijesti“ ili „pripovijetke za

⁵ premještanje likova koje daje na dinamičnosti

⁶ nizanje događaja prema vremenskom slijedu kojim su se događali

djecu“ (isto: 11). Iste termine koriste i drugi pisci: Ivana Brlić-Mažuranić za *Šegrta Hlapića*, Vjekoslav Košćević za *Sretnog kovača* i drugi. Tek se u podnaslovima spominju termini „roman, odnosno „omladinski roman“ ili „roman za djecu“ (isto: 11). Budući da pisci počinju sve više svoja djela za djecu nazivati romanima, autori se osjećaju prozvanima istražiti i definirati (ili barem pokušati) dječji roman kao vrstu. Termin *dječji roman* prvi se put pojavljuje u knjizi Milana Crnkovića *Dječja književnost*, prvi put izdanoj u Zagrebu 1966. Navodeći vrste dječje književnosti, Crnković je, između ostalih, spomenuo i roman ili pripovijetku za djecu (Zima, 2011: 13 prema Crnković, 1990: 8). Kod opisivanja i definiranja dječjeg romana, Crnković navodi da roman odlikuju „realističnost i njezine konzekvencije, odnosno tematska posvećenost teksta djetinjstvu i odabir djeteta kao glavnog junaka fabule“ (Zima, 2011: 13). Zalar definira dječji roman:

„odrednicama koje se odnose na sadržajni i strukturni aspekt djela i uključuju najprije dječje likove, odnosno aktere radnje, zatim dječje družine za koje Zalar napominje da su „neka vrsta toposa“ u dječjoj književnosti te avanturističku crtu dječjih romana i njegovu akcionost“ (Zima, 2011: 13-14 prema Zalar, 1978: 11).

Istražujući elemente od kojih se dječji roman sastoji, Hranjec (1998: 9) dječji roman definira kao „slojevitu pripovjednu vrstu dječje književnosti, u kojem su glavni likovi djeca, sa svim svojim doživljajima, strepnjama i nadama“. Kao osnovne elemente dječjeg romana, Hranjec navodi fabulu, lik (ili čitavu družinu u glavnoj ulozi), pustolovnost i akciju te neizostavni fenomen igre (isto: 10-11). Iste ove kategorije, kao neizostavne elemente dječjeg romana, navodi i Zalar u svojoj studiji (Zima, 2011: 15). Na kraju je važno spomenuti i jednostavnost dječjeg romana (u strukturi, gradnji likova, stilu pisanja) i nabrojena su najvažnija obilježja hrvatskoga dječjeg romana prema Hranjecu (1998: 11). No, kada bismo uspoređivali autore i njihova djela koja nazivaju dječjim romanima, primijetili bismo da svaki roman ima elemente koji ga odlikuju, a koje roman drugog autora nema, pa su dvojbe kod određivanja što dječji roman mora, a što ne mora imati još veće nego na početku (Hranjec, 1998: 12).

Tako nailazimo i na različite podjele dječjeg romana. Crnković razlikuje dva tipa dječjeg romana: „realistički“, odnosno roman o djetetu ili djetinjstvu, dok sve ostale romane (romani o životinjama, avanturistički romani, znanstveno-fantastični, povijesni, romani o Divljem zapadu, Indijancima i gusarima i egzotičnim krajevima) smješta u granične vrste pa se postavlja pitanje pripadaju li ti romani u potpunosti dječjoj književnosti (Crnković, 1990: 13). S druge strane, Zalar se, desetak godina kasnije, odlučuje za podjelu romana koju karakterizira kronološki slijed, dok primjerice Joža Skok u svojoj knjizi *Prozori djetinjstva*:

antologija hrvatskog dječjeg romana roman dijeli prema strukturno-tematskoj tipologiji pa navodi ove vrste: (auto)biografski dječji roman, socijalno-akcijski, akcijsko-socijalni, akcijski, kriminalistički, pustolovni, animalistički, povijesni, znanstveno-fantastični, omladinski, dječji roman u trapericama ili tinejdžerski roman, humoristični, ljubavni, roman-bajka i ludistički dječji roman (Hranjec, 1998: 12). Oko definiranja i kategoriziranja dječjih romana među autorima se vode razne polemike, no svi se slažu u jednome: u dječjem su romanu glavni likovi djeca, a tematski je okrenut dječjem i djetinjstvu (Hameršak i Zima, 2015: 205).

3.2. Utjecaj popularne kulture na hrvatski dječji roman

Prvi su se hrvatski dječji romani pisali nasljeđujući tradiciju svjetskog dječjeg romana (Hranjec, 1998: 10). *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić Mažuranić, *Vlak u snijegu* i *Družba Pere Kvržice* Mate Lovraka problematizirali su lik (ili družinu) u okviru ulice ili sela u kojem žive, po uzoru na Twaina, Molnara i Kästnera (isto: 10). Glavni se lik isticao individualnošću i hrabrošću, a priča je imala sretan kraj. Nemalo je važno spomenuti i odgojnu komponentu i poučnost prvih dječjih romana tridesetih godina 20. stoljeća (isto: 10-11). Romani nastali prije toga (tijekom 19. stoljeća) djecu (a i žene) smještaju u marginalne društvene grupe i na taj im način određuju funkcije: „majčinstvo, učenje, nastojanje da se, uz pravilne primjere i poslušnost, odraste u korisnog i moralno kvalitetnog člana zajednice“ (Zima, 2011: 19). Prema Zimi (2011: 35), romani 20. stoljeća prije svega djetetu daju njegov identitet: dječji je lik u romanu aktivan, pokretač je radnje, pa čak i uspijeva izboriti samostalnost i neovisnost o odraslima. Kasnije se taj dječji lik u romanu susreće s problemom identiteta jer, iako samostalno za donošenje nekih odluka i aktivno djelovanje, „ipak je još dijete“ (Zima, 2011: 61). Poslijeratno razdoblje, negdje do šezdesetih godina prošloga stoljeća, pred djecu stavlja nove izazove: u dječjim se romanima propagira ravnopravan odnos djece i odraslih, u kojem dijete očekuje uvažavanje od roditelja i dijaloško rješavanje nesporazuma. Tako primjerice Milivoj Matošec za svoje dječje likove oblikuje zaseban svijet unutar kojeg oni ostvaruju svoju autonomnost dok, s druge strane, Ivan Kušan svoje dječje likove ne izdvaja iz zajednice, nemaju neka posebna obilježja i ne čini ih superiornijima u odnosu na odrasle u zajednici (Zima, 2011: 167). Kroz naredne godine dijete će u dječjim romanima razvijati u samostalnog pojedinca, sposobnog za samostalno djelovanje i donošenje odluka. Dijete postaje odraslije i zrelije, ali i zagonetno: sa svojom družinom kuje planove,

stvara nove svjetove u koje je odraslima pristup zabranjen (Zima, 2011: 249). Devedesete godine prošloga stoljeća za dijete i dječji lik u romanu predstavljaju poseban izazov. Ratne godine dijete su natjerale da brže odraste, postane zrelije i samostalnije i svijet sagleda nekim drugim očima (Zima, 2011: 290).

Dječji se roman nije mijenjao sam od sebe, već su na nove karakteristike dječjeg romana utjecale vanjske prilike. Popularna kultura i sve brže promjene u svijetu utjecale su na svaki aspekt čovjekova života: medije, film, umjetnost, tehnologiju, dizajn, sport, hranu, zabavu pa je i utjecaj na književnost bio neminovan (Kos-Lajtman i Slunjski, 2017: 74). Dječji je roman možda i najlakše podlegao utjecajima popularne kulture budući da je dijete zaista najizbirljiviji čitač: ono je u poziciji gdje ne može utjecati na odluke u društvu i nema moć, ali se najlakše i najbrže prilagođava promjenama i prihvaća ono što je popularno u tom trenutku (Kos-Lajtman i Slunjski, 2017: 75).

Autorica Sanja Vrcić-Mataija u svojoj studiji *Hrvatski realistični dječji roman* (2018: 218). navodi kako je razdoblje 90-ih godina dvadesetoga stoljeća ključno za hrvatski dječji roman, upravo zbog izvaknjiževnih promjena, prije svega ratnih događanja, ali i tehnološkoga razvoja koji je utjecao na sliku djetinjstva koja je dotad postojala. Ona tako u svom radu postavlja i nove tipologije dječjeg romana, smatrajući da su one zbog novonastalih promjena prijeko potrebne. Tako dječji roman dijeli po tri kriterija. Za prvu podjelu ključnom smatra dob dječjeg čitatelja kao i književnog junaka pa tako roman dijeli na dječji roman, namijenjen čitateljima do 12. godine života te adolescentski roman, namijenjen čitateljima nakon 12. godine (Vrcić-Mataija, 2018: 218). Kao drugu podjelu Vrcić-Mataija navodi onu prema oblikovnim postupcima pa dječje romane dijeli u tradicionalne, moderne i postmoderne (2018: 218-219). Navedeni se romani ponovo mogu svrstavati po kriteriju dječjeg ili adolescentskog romana. Treća podjela je ujedno i najsloženija, a odnosi se na prevladavajuću narativnu figuru. Tako Vrcić-Mataija uspostavlja četiri tipa romana: roman družine, roman lika, obiteljski roman i međugeneracijski roman (2018: 219). U svome radu autorica analizira svaku narativnu figuru pa tako i obiteljski roman te ističe kako je razdoblje devedesetih godina 20. stoljeća u Hrvatskoj obilježeno dječjim romanima s različitim predodžbama dječjih likova i njihovih obitelji, kao i različitih obiteljskih struktura (isto: 219). Autorica i u ovom podtipu uvodi podjelu prema dobi čitatelja pa razlikuje dječji obiteljski roman od adolescentskoga obiteljskoga romana (2018: 219). Ove romane dalje dijeli ovisno o slici obitelji koju roman prikazuje i navodi „obiteljski roman sa slikom tradicionalne patrijarhalne

obitelji, obiteljski roman sa slikom suvremene patrijarhalne obitelji i obiteljski roman sa slikom suvremene liberalne obitelji“ (Vrcić-Mataija, 2018: 219).

Iako su vanjske prilike i promjene uvijek imale utjecaja na književnost, utjecaj popularne kulture na književnost nikad nije bio jači nego u 20. stoljeću, posebice u posljednjih 50 godina dvadesetoga stoljeća (Kos-Lajtman i Slunjski, 2017: 74). Popularna je kultura važna karakteristika modernoga društva u čije se pore u potpunosti uvukla. Tako je popularna kultura utjecala na sliku koju mediji šalju u javnost, na film, modu, sve vrste umjetnosti, tehnologiju, dizajn, sport, hranu i zabavu (isto: 73). Bilo bi naivno misliti da su promjene koje je društvo smatralo popularnima zaobišle nešto tako važno kao što je književnost. Popularna je kultura istovremeno element stvarnoga svijeta i dio književnosti – prenesena u književno djelo ona reflektira stvarni svijet i obratno (isto: 75). Najjednostavniji način za djelovanje na dijete jest upravo kroz dječju književnost: dijete reflektira ono što pročita i prihvaća vrijednosti pročitana. Tako ako odrasli žele da dijete prihvati popularnu kulturu i ponaša se u skladu s njom, najlakše će to postići upravo kroz književnost. Ipak su odrasli ti koji, stvarajući dječji roman, u njemu imaju zadnju riječ (isto: 76). Budući da mnogi autori ističu kako su se značajne promjene u strukturi i tematici dječjeg romana dogodile upravo u posljednjih 50 godina dvadesetoga stoljeća, tako će se i u ovom radu analizirati hrvatski dječji romani nastali od 1970-ih pa do danas. Analiza se, naravno, mogla napraviti i na puno većem broju romana, ali zbog praktičnosti i metodičnosti izbor je sužen na deset romana koji će se analizirati u nastavku ovoga rada.

4. TRADICIONALNA OBITELJ U SUVREMENOM HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU

4.1. Majka u obitelji

Model tradicionalne obitelji, može se reći, nije karakterističan za hrvatske dječje romane koji su nastali u razdoblju od 1970. do danas. Lako je zaključiti da su promjene koje su utjecale na model obitelji utjecale i na obitelj u dječjem romanu pa si autori dopuštaju liberalnost kod problematiziranja obitelji. No u romanima u kojima tradicionalna obitelj jest slučaj, ipak možemo pronaći utjecaj suvremenih prilika i promjene u obiteljskim odnosima. U ovom će se dijelu rada analizirati romani *Kako je tata osvojio mamu*, *Oblaci nad rijekom*, *Ključić oko vrata*, *Anina druga mama* te roman *Dnevnik jednog čudovišta*. U tradicionalnoj obitelji poznato je kako bi koja uloga trebala izgledati pa je tako i majčina uloga određena: „Ona će mu pričati priče, čitati knjige, pokazivati ilustracije, pripremati ga za školu, pomagati mu u izradi domaćih zadaća, upućivati ga u kućne i druge poslove. Njezina majčinska ljubav i briga pratit će ga čitav život“ (Vukasović, 1999: 186).

Uloga majke u obitelji, slažu se autori, ključna je i neizostavna za zdrav emocionalni razvoj djeteta. U predindustrijskom razdoblju, uloga udane žene bila je jasno određena: žena, majka, domaćica (Ljubetić, 2006: 4). Tako u romanu *Dnevnik jednog čudovišta* Katarinina majka nema drugu ulogu osim one koju je dobila udajom za Katarinina oca: „Ali, Slavko, pa mi smo se vjenčali u crkvi, tko pamti što sam bila prije nego što sam postala tvoja žena“ (Dirnbach, 2001: 44). U romanu *Oblaci nad rijekom* uloge u obitelji jasno su podijeljene: otac odlazi od kuće i privređuje, dok majka ostaje u kući i vodi računa o kućanstvu i djeci. Majka povremeno sudjeluje u privređivanju šivanjem za ljude u selu. No, situacija se značajno promjeni i obiteljska se idila naruši očevim odlaskom na ratište, što se najbolje vidi u sljedećem citatu:

„Učitelj ponovno istakne činjenicu da je zbog odlaska muškaraca u rat i prezaposlenosti žena, koje rade izvan kuće, smanjen nadzor nad djecom. Starija čuvaju mlađu. To ponekad nije dovoljno, jer djeca su djeca i ne mogu bdjeti nad braćom poput odraslih kad su sama željna igre. Događale su se i događaju se nezgode, na sreću, ne veće i ne s teškim posljedicama“ (Iveljić, 2000: 58).

Važno je spomenuti da je radnja romana smještena u davnu 1914. godinu kada model obitelji nije bio zahvaćen promjenama koje su uzrokovala dva svjetska, a potom i Domovinski rat.

Autorski rad Iveljić okarakteriziran je kao „s jedne strane modernizam, s druge pak tradicionalni strukturni obrazac“ (Hranjec, 1998: 163). U romanu *Oblaci nad rijekom* autorica se tako drži strogog modela tradicionalne obitelji koja pravilno djeluje samo kada su svi njeni članovi na okupu.

Sličnu obiteljsku sliku nalazimo i u romanu *Dnevnik jednog čudovišta*. Riječ je o još jednom ratnom romanu, napisanom iz perspektive djevojčice koja odrasta u djevojku. Na početku romana i na samom početku rata majka je kod kuće, a otac je taj koji zarađuje svojim odvjetničkim poslom. Odlaskom oca od kuće, majka ostaje sama s djevojčicama i situacija se mijenja. Djevojčice tako osjećaju dužnost „naglo odrasti“ i brinuti se za svoju majku: „ – Nemoj se žalostiti, mama – šapnem joj na uho jer nisam htjela da to i Melica čuje. – Ja ću se brinuti za tebe kad tata ode. Nisam ja više tako mala kao što svi misle“ (Dirnbach, 2001: 45). Iako uzorna supruga, majka i domaćica, Katarinina majka ipak ima kućnu pomoćnicu, koja također ovisi o glavi obitelji – ocu, odnosno o njegovim primanjima:

„...sad kad nema gospodina doktora mislim da ćemo se djeca i ja morati već nekako snaći i bez vas. Djevojke su odrasle i neće im škoditi da uzmu metlu u ruke. (...) Ja vas ni uz najbolju volju ne mogu plaćati kao prije! Bože dragi, pa vi znate i sami da nam je kancelarija bila jedini prihod, a sada kad ni kancelarije više neće biti... gdje da nađem novac za sve te troškove? Tko zna hoću li imati i za naša troja usta?“ (isto: 50).

Pod prisilom ratnih događanja, odrastanja djevojčica te očeva dugotrajnog izbjivanja, Katarinina majka odbacuje ulogu nesamostalne žene i preuzima brigu za svoju obitelj. Zbog neimaštine čak odlazi od kuće prodavati namještaj i vrijedne stvari pa možemo reći kako je riječ i o privremenom „zaposlenju“. Majka tako postaje svemoguća mama, sposobna riješiti svaku situaciju, hrabra i dosjetljiva i spremna na sve kako bi njezine kćeri živjele dostojanstveno:

„Nije moglo biti takve financijske kućne suše da mama ne bi iščeprkala malo odavde, malo odande, nešto novaca i onda ispekla na brzinu koji kilogram keksa, ili brdo pogačica od čvaraka, što bi potom u virtuožno složenom paketu odnijela na poštu, gdje su je svi već poznavali i očekivali, pitajući se gdje je ako je nije bilo mjesec dana“ (isto: 215-216).

Ista ta majka smatra se odgovornom i za očuvanje braka pa kad otkrije da otac ima ljubavnicu, osjeća se dužnom otputovati i vratiti oca „na pravi put“: „ – Ali što će reći familija ako zaključim da sam bila glupa što nisam ništa poduzela?“ (isto: 59). Na kraju, majka donosi odluke samostalno, bez da se posavjetuje s ocem i shvaća koliko je snažna i sposobna:

„Neprimjetno, vjerojatno da ni sama ne zna kako, mama se od one predratne nesamostalne i podatljive supruge iščilila u borbenu i oštru vučicu kojoj je neka univerzalna i moćna sila odredila da brani svoje mlado i svoj brlog. Što je tata posljednjih godina u taj brlog spadao samo sporadično, svakako nije smatrala svojom krivnjom. Politika je luksuz, govorila je, koji u ovakvim vremenima odgovaran otac obitelji sebi ne smije priuštiti“ (isto: 199).

Važnost majke u životu djeteta ističe i roman *Anina druga mama* Nikolašević-Stojanović. Nakon što majka djece umre pri porodu, otac se nastoji oženiti drugom ženom ne iz ljubavi, već kako bi djeca imala majku uz koju će odrastati. No, otac pretpostavlja da je majka zamjenjiva pa će lako naći bilo koju ženu koja odgovara profilu domaćice:

„Moj je otac došao kući noseći dva velika kovčega. Pokraj njega je bila nepoznata žena. Imala je crnu kosu smotanu u visoku pundžu. Moja sestra Božica i ja smo začuđeno gledale. Gospođa nam se nasmiješila, a otac reče: - Stigla je vaša nova mama!“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 11).

Iz napisanoga proizlazi da je majka predmet ili igračka, lako zamjenjiva i potrošna roba. Dolaskom „nove“ majke u obitelj, život ipak počinje izgledati onako kako bi trebao:

„Dolaskom nove mame u kući su nastale promjene. Preuređivala je prostorije i spremala drugačije od oca. Rublje je štirkala. Naše je haljine za školu glačala i uvijek nešto popravljala. Dala nam je šivati nove haljine za školu i posebne za misu“ (isto: 12).

Dakle, nova je mama obavljala sve one zadaće koje se od jedne majke i domaćice očekuju. O romantičnoj komponenti novostvorene veze nije bilo govora. Djeca se za majku vezuju i izražavaju privrženost, a onda „nova“ majka jednog dana odlazi: „S Marijom sam dugo stajala na ulici. Gledale smo prema kolodvoru kako nova mama odlazi. Ušla sam u kuću osjećajući veliku prazninu“ (Dirnbach, 2001: 18). S najavom Drugoga svjetskoga rata, otac se nalazi pred novim problemima kao što su oni o tome što učiniti s djecom ako on bude morao otići u rat, tko će voditi računa o djeci i sl. Ponovo se odlučuje oženiti, ali ne zbog sebe i osobnih interesa ili simpatija, već zbog toga što djeca jednostavno „moraju imati mamu“:

„Moja je baka na to rekla:

- Petre, ženi se, djeci je potrebna majka. Vidiš da ću se ja morati vratiti kući“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 25).

Majka je, dakle, u životu djece tek jedna uloga koju je potrebno obnašati i ispunjati određena zaduženja. O emotivnoj se komponenti ne govori, niti se smatra da bi djeca trebala s majkom

nužno osjećati povezanost na emocionalnoj razini: „Od večeras – reče otac strogo – ti Božice i ti Ana i svi, neću da čujem iz vaših usta frajla Lucija. Ona je sada vaša mama. Voli vas, i morate ju zvati mama. Dogovoreno! – odlučno reče otac“ (isto: 35). Važno je naglasiti kako je riječ o još jednom romanu čija je radnja smještena u predratno i ratno razdoblje, dakle u vrijeme kada je obitelj bila stup društva i kada su promjene u obitelji bile nedopustive. Znalo se kako model obitelji treba izgledati da bi se o obitelji uopće moglo govoriti.

Za razliku od romana *Oblaci nad rijekom*, *Dnevnik jednog čudovišta* i *Anina druga mama* koji, iako napisani nakon 1970., predstavljaju razdoblje Prvoga i Drugoga svjetskoga rata, radnja Gavranova romana *Kako je tata osvojio mamu* smještena je u novije doba te nam prikazuje sliku moderne obitelji novijega doba. Kao što je već ranije spomenuto, slabljenjem patrijarhata jača majčinska uloga, a jačanjem ženskog statusa, mijenja se i uloga udane žene: uz to što je „zaposlena“ u kućanstvu, žena sada obavlja ulogu zaposlenice izvan svoga domaćinstva i postaje ravnopravan član muškarcu u kućanstvu (Ljubetić, 2006: 4-5). No, prvobitna i glavna zadaća (zaposlene) žene ipak ostaje majčinstvo (Korona Perković, 1977: 562). Majka je u romanu zaposlena u kiosku, ali je „zaposlena“ i u kućanstvu, a zbog očevih hobija ne uživa njegovu pomoć:

„Više ne vjerujem. Ne vjerujem više u obećanu bolju budućnost, jer mi je sadašnjost nepodnošljiva. U kiosku radim od šest ujutro pa do pola dva. Potom trčim kući kuhati ručak, ti dođeš u pola četiri, jedeš do četiri i pobjegneš u radionicu, a meni ostane prljavo suđe, neuredna kuća i milijun malih dosadnih poslova. Ne mogu više tako. Nisam tvoja domaćica, nisam rob, ja sam magistra kemije koji upravo radi kao kućna pomoćnica“ (Gavran, 2000: 33-34).

Zbog uloge zaposlene žene, uloga majke ponekad pati pa ona ne može obavljati sve ono što se od nje očekuje ili što bi možda željela:

„Bernardina mama nije išla na pecanje, jer je bila dežurna u bolnici, a moja mama nije išla, jer je rekla da je umorna od svega, od svih poslova, a ponajviše od tate, i još je rekla da će popodne pospremiti stan, a onda isključiti telefon i leći da se i ona malo naspava“ (Gavran, 2000: 41).

Majka je, dakle, umorna od svih onih uloga koje joj se nameću: umorna je od uloge supruge, od uloge kućanice i od kućanskih poslova. Majka nije svemoguća, niti je idealizirana kao ona koja može i mora sve.

4.2. Otac u obitelji

Prema Vukasoviću otac je „majčin najbliži suradnik i pomagač, koji s njom mora dijeliti sve napore i odgovornost pri ostvarivanju odgojne funkcije, jest otac“ (1999: 186). Uloga oca u tradicionalnoj je obitelji bila donošenje novčanih sredstava u kuću, odnosno skrb o članovima obitelji. Takav primjer nalazimo u romanu *Oblaci nad rijekom* gdje je zadaća oca prvenstveno prehraniti svoju obitelj. Autoricu ovog romana „zaokuplja tema očeva“ (Hranjec, 1998: 121) pa u ovom romanu ocu daje važnu ulogu kada je riječ o stabilnosti obitelji: „(...) I svi tate koji su se vratili kući nakon što je završio taj strašni rat, odjednom se sve promijenilo na bolje“ (Iveljić, 2000: 108). Jednaku ulogu otac ima u romanu *Dnevnik jednog čudovišta*, otac je odvjetnik i o njegovim primanjima ovisi egzistencija obitelji:

„Tata se iz Subotice vratio brže nego što je itko mogao očekivati i svi smo odahnuli, pogotovo mama. Zaključila sam da je to pojava koja ne proizlazi samo iz njene trajne i živčane bojazni da će nam se bez tate urušiti krov nad glavom, ili da ćemo skapati od žeđi i gladi...“ (Dirnbach, 2001: 11).

Zbog financijske sigurnosti koju obitelj uživa zahvaljujući ocu, otac ima povlašten položaj u obitelji. Budući da donosi novac, on se ima pravo ponašati kako želi:

„Tata se spetljao s nekakvom ženskom, tata ima ljubavnicu! Nikakvo čudo da je lom u kući. (...) Da priznam iskreno, to me otkriće ljubavnice i nije previše iznenadilo. (...) Pa ukoliko samo povremeno odlazi toj nekoj drugoj ženi da s njom radi one stvari mislim da bi mama morala za to imati razumijevanja“ (isto: 17).

Podrazumijevalo se da otac od majke treba dobiti oprost kada se vrati kući jer obitelj mora opstati i bez oca ne može funkcionirati: „Flojsa je, znači, otpala i tata je najvjerojatnije napisao veliko pokajničko pismo, znajući već iz prakse da će mu biti oprošteno“ (isto: 66).

Slabljenjem patrijarhata slabi očinska uloga u smislu financijske ovisnosti obitelji o njemu i glave obitelji, a jača majčinska uloga (Ljubetić, 2006: 4-5). Ipak, otac je još uvijek autoritet i onaj o kojem ovise sve odluke koje se donose. Kada majčin autoritet ne dolazi do izražaja i ne može utjecati na ponašanje djece, ona koristi očevu strogost kao adut:

„Tatin je odgovor stigao brže nego što smo očekivali i izazvao je paniku u kući. Ako Melica smjesta, iz ovih stopa ne dođe k pameti, grmilo je u pismu, on će osobno doći i izbiti joj tog muzikantskog dripca iz glave!“ (Dirnbach, 2001: 89).

Otac je glava obitelji pa njemu tako pripadaju neki, možda naizgled sitni i nevažni poslovi koji još više ističu njegovu važnost: „Po nekom običaju, u našoj je kući jelku kitio otac. I onda kada ga nije bilo kod kuće – čekali smo njegov dolazak. Čim je ušao, znali smo reći: - Čekamo te, sve smo priredili, samo počni“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 63). Možda zbog toga što jako puno izbiva iz kuće pa ga djeca idealiziraju, možda zbog njegova autoriteta, otac je također i predmet divljenja i obožavanja te ga djeca, a posebno djevojčice, doživljavaju kao uzvišenog: „Premda sam voljela kad je tata bio elegantan. Onako visok, s debelim, čupavim brkom ispod nosa i sitnim fakinskim očicama koje su se vazda smijuljile bio je čak i u iznošenom odijelu, po mom sudu, otmjen i neodoljiv“ (Dirnbach, 2001: 21). Važno je, dakle, kako otac izgleda, kako se drži, jer njegov izgled predstavlja sve ono što on zapravo u obitelji jest: „Moj je otac bio lijep čovjek, veoma uglađenog ponašanja. Ponekad sam se divila načinu na koji skida šešir s glave i pozdravlja svoje znance“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 29).

Ukoliko otac duže vremena izbiva iz kuće (zbog ratnih događanja, poslovnih obveza i sl.), utoliko je ravnoteža u kući narušena i obitelj postaje disfunkcionalna. Tek po povratku oca, ravnoteža se ponovo uspostavlja i obitelj može funkcionirati zdravo i ispravno, onako kako je to bilo prije očeva odlaska:

„Sve do dana kad se tata konačno ipak pojavio i kad smo mu se svi, malo plačući, malo smijući se od sreće, objesili oko vrata. (...) Lijepo ćemo ga nahraniti i okrijepiti toplom juhicom, a onda ćemo se svi zajedno zavući njemu pod poplun. Tu ćemo ga češkati sve dok ne zaspe i zaboravi sve što je morao pretrpjeti. Siroti moj, hrabri moj i veliki moj tata!“ (Dirnbach, 2001: 154).

U tradicionalnoj patrijarhalnoj obitelji nije bilo uobičajeno da otac sa svojom djecom gradi prijateljski odnos, da provode zajedničko vrijeme ili razgovaraju o problemima kao ravnopravni i takvi su trenutci bili dragocjeni i važni:

„Zbunjujuća povezanost (...) raspetljala se zato tek mnogo tjedana kasnije, kad mi je tata predložio da pođem s njim u šetnju. Već sam taj poziv bio je neobičan. Koliko mi je bilo poznato niti je tata volio šetati (navodno nikad nije imao vremena za takve stvari), niti bi mu padalo na pamet da i mene povede na takvo što sa sobom“ (isto: 20).

Trenutci koje otac izdvoji za ozbiljan razgovor s djetetom pamte se, podižu djetetu samopouzdanje i daju mu na važnosti: „Jasno, pomislim nadmoćno, prisluškivala je. Ali što to vrijedi ovoj umišljenoj kozi, je li ikad tata s njom ovako ozbiljno razgovarao? I je li joj ikad rekao: ti si moje pametno curče?“ (isto: 28). Otac, iako rezerviran za poslovne obveze i

rješavanje problema u obitelji, mora biti informiran o svemu što se događa, a što bi moglo utjecati na događaje u obitelji: „Moja je druga mama nevoljko ušla u sobu i donijela pismo. Bilo je zatvoreno. Pruži mi ga i reče: - Moraš reći ocu da si dobila pismo“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 163). Pismo je Ani poslao dječak Zoran kojega je upoznala za vrijeme putovanja vlakom, a takve situacije nisu se smjele sakriti od oca ili proći bez njegova odobrenja.

U tradicionalnoj patrijarhalnoj obitelji otac nema ulogu osim što privređuje za obitelj. Njega se kućanski poslovi ne tiču i nije uobičajeno da u njima sudjeluje. Ako otac nema posao, odnosno zaposlenje, on se osjeća nevažno i beskorisno:

„Ukratko, tata se danima vrtio po kući neobrijan, namrgođen i zlovoljan. Uskoro je takav dozlogrdio i mami, pogotovo kad je jednoga dana od silne čamotinje stao zabadati nos i u njene lonce. Tu je mami pukao feder.

- Ja bih te lijepo molila da gledaš svoja posla – rekla je u staccatu, naglašavajući svaku riječ, što je bio znak da je na rubu da prasne.

- Ja bih gledao kad bih ga imao – obrecne se tata. – Stvar je u tome da ga nemam“ (Dirnbach, 2001: 198).

Od oca u novom vremenu očekuje se da sudjeluje u kućanstvu, obavlja kućanske poslove i pomaže majci: „- Svaki dan ista pjesma – reče mama - nema ništa novo u toj politici, iste stvari ponavljaju se od danas do sutra. Radije mi pomozite oko suđa“ (Gavran, 2000: 40).

Problem u obitelji nastaje onda kada otac ne izvršava dužnosti, kada zapostavlja obitelj i ne stoji čvrsto iza uloge koja mu je namijenjena. Tada se narušava ona idealna slika oca koju dijete u svojoj glavi ima, otac gubi autoritet i svoju važnost:

„- Kako samo možeš... kako samo smiješ išta tražiti od mene, ti koji si tako kukavički pobjegao, koji si me bez ijedne riječi napustio i koji samo pričaš da si se uvijek borio protiv ljudske nepravde i patnje... Da samo znaš kako si postao sitan i smiješan, toliko sitan da te čak ne mogu ni mrziti, toliko si bijedan u mojim očima! Mogu samo željeti da što prije zaboravim ovaj dan, da makar njega da zaboravim, kad već znam da neću moći tebe, jer ti si mi otac... ne, krivo sam rekla, ti si jednom bio moj otac, a čak i takvog oca djeca ne zaboravljaju. O ne, ne zaboravljaju ga nikad!“ (Dirnbach, 2001: 264).

Jednom cijenjeni, obožavani otac, autoritet i čvrsta ruka obitelji, „moj tata, moj veliki i hrabri tata“ (isto: 166) za svoje dijete postaje nitko i ništa, nevažan, postaje „bivši“ otac kada svoju

obitelj odluči zamijeniti ljubavnicom: „Tražio je od mame hitnu rastavu. (...) izvirila je novost da je ona njegova cvrkutava flojsa u drugom stanju i da će roditi. S obzirom da je bilo malo vjerojatno da je začela bezgrješno, znači da je budući sretni otac bio moj bivši otac“ (isto: 267).

4.3. Baka u obitelji

Baka je neizostavan član tradicionalne (patrijarhalne) obitelji. Baka pomaže u odgoju, daje savjete, obavlja kućanske poslove. Vrijeme provedeno s bakom (i djedom) „uči djecu važnosti obiteljskih veza i obiteljskoj privrženosti. Time blagotvorno djeluju na djetetov socijalni, emocionalni i psihički razvoj i čine najbolju zamjenu za roditelje u vrijeme njihova odsutstva“ (Buljan Flander i sur., 2018: 559). Stručnjaci zajedničkom vremenu bake i djeteta uvelike daju na važnosti:

„Kakav god odnos imali s bakama i djedovima vaše djece, važno je imati na umu blagodati koje djeca mogu imati za zdravog odnosa s njima. Ljubav i pažnja osnovni su pokretači razvoja djece, a nježni trenuci između djece i onih od kojih su potekli, uspomene su koje nosimo cijeli život“ (Buljan Flander i sur., 2018: 566).

Baka igra i važnu ulogu u životu djeteta kao zaštitnik i prijatelj, a nerijetko uskače kako bi zamijenila ulogu roditelja: „Nekoliko smo godina odrastali uz baku, očevu majku. U svemu nam je ugađala i popuštala. Otac se ponekad ljutio“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 7). Uloga bake u tradicionalnoj obitelji jako je važna, ali ona i za djecu predstavlja nezamjenjivu vrijednost: „Poslije vjenčanja baka je otišla svojoj kući. Na rastanku smo joj od poljubaca pomrsili kosu i skinuli joj maramu s glave“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 34). Djevojčica Maja iz romana *Ključić oko vrata* živi s mamom i tatom, ali svakog dana baka dolazi čuvati ju dok su mama i tata na poslu. Kada bake nema, kao da nešto nije u redu:

„Maja je već tri jutra sama. Nikako da joj dođe baka. Ranije je izostajala dan, najviše dva, ali tri – nikada. Neprekidno je okretala brojčanik na telefonu. To je činila iz dosade i straha. Čega se bojala, ni sama nije znala. Jednostavno zbog toga što je sama. Stalno je mislila kako je ružno biti sam“ (Pulić, 2005: 69).

Baka često ima u obitelji toliko važnu ulogu da sudjeluje u donošenju odluka koje se tiču uže obitelji. Iz tih razloga, baka ponekad nije svima najdraži član obitelji:

„Svake nedjelje naša obitelj ide baki na ručak. Moja baka mama je mojoj mami, a mome tati „muka živa“, kako je tata najčešće naziva. Te nedjeljne ručkove nitko od nas ne voli, ali redovito idemo, jer je takav red i tako se mora“ (Gavran, 2008: 19).

Dakle, ako baka nije obožavani član obitelji, baki se ide „jer je takav red“ i iz poštovanja. U romanu *Kako je tata osvojio mamu*, nakon što se brak roditelja nađe u krizi, baka se uključuje u donošenje odluka i potiče mamu na rastavu jer joj se zet nikad nije svidao: „Tebi i tvome sinu Antunu vrata ovog doma uvijek su otvorena. Kad god poželiš, možeš doći ovamo živjeti. Ti si još mlada žena, pred tobom je čitav život, a tvoj sin zaslužuje odgovornijeg oca nego što ga sada ima“ (Gavran, 2008: 49). Spomenuta baka utječe na ponašanje dječaka Antuna, glavnog lika romana jer „tiranski želi podrediti i kćer i unuka svojim krutim pravilima kućnoga reda i malograđanskim, prevladanim shvaćanjima“ (Hranjec, 1998: 277). Baka Antuna ne smatra ravnopravnim i ne dozvoljava mu da iznosi svoje mišljenje jer je on samo dijete. Također, baka utječe i na mišljenje svoje kćeri, a Antunove mame o njezinom mužu, Antunovu ocu. Svojim komentarima baka potiče Antunovu mamu da se odseli i rastavi pa samim time narušava Antunovo sretno djetinjstvo i brak njegovih roditelja.

4.4. Odnos roditelji – djeca

U tradicionalnoj obitelji strogo su određene uloge: roditelj je roditelj, a dijete je dijete. Dijete se, dakle, nema razloga petljati u donošenje važnih odluka, suprotstavljati i izražavati svoje mišljenje: „– Ti si još dijete i ne znaš što govoriš – odgovori mi baka, pa dodade – a sad obuci ono odijelo koje sam ti jučer kupila“ (Gavran, 2008: 66). Dijete nije shvaćeno ozbiljno niti se njegovo mišljenje uzima u obzir. Kada se raspravlja o važnim obiteljskim problemima, ono najčešće biva poslano u drugu prostoriju da ne smeta i da ne sluša jer ga se ti problemi, prema mišljenju roditelja, ne tiču: „Nisam mogla doći k sebi. Stajala sam uz trosjed točno prekoputa mami a da nitko nije viknuo: „Kuki, marš van iz sobe!“ To me toliko zbunilo i potreslo da se nisam ni sjetila da bi bilo mnogo pametnije da sjednem kako ih ne bi izazivala svojim stršenjem“ (Dirnbach, 2001: 59). Dijete može dobiti na važnosti onda kada oca nema pa tako, primjerice, muško dijete može preuzeti ulogu oca: „Na ulaznim je vratima svećenika čekao moj brat. Otac je bio u službi i rijetko je kada za taj čin bio kod kuće. Čim se svećenik pojavio na uličnim vratima, brat je dotrčao najaviti njegov dolazak“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 67).

Ratna zbivanja značajno utječu na uloge u obitelji. Primjerice, djeca preuzimaju ulogu roditelja u kućanskim poslovima, a nerijetko i u privređivanju za obitelj. Tako se djevojčica Katarina u romanu *Dnevnik jednog čudovišta* počela baviti krijumčarenjem duhana kako bi poboljšala financijsku situaciju dok je otac izbivao: „Ali kao da je išta više mogla učiniti? U predsoblju su stajale vreće, a Meho je po svoj prilici već grabio prema svom maglovitom vilajetu. Moj ulazak u svijet velikih trgovačkih transakcija bio je svršena stvar“ (Dirnbach, 2001: 109).

Otac u obitelji ima glavnu riječ, ali kada je riječ o odgoju i razgovoru, majka je za djecu najvažnija što se vidi i u romanu *Anina druga mama* kada Ana očevom ženidbom dobije „novu“ mamu: „Otac više nije bio u prvom planu. Sve smo probleme i događaje rješavali s novom mamom. Voljela sam s njom razgovarati. Izmišljala sam pitanja samo da razgovaramo“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 13). Iako djeca osjećaju emotivnu privrženost roditeljima, između njih i roditelja ne postoji prijateljski odnos koji bi značio da djeca mogu s roditeljima razgovarati o svim temama:

„Nažalost, kao što je to vrlo čest slučaj u najprimitivnijoj ljudskoj zajednici, to jest u porodici, logična objašnjenja ne nailaze uvijek na potrebno razumijevanje. Zato kad sam mamu na kraju jednog takvog električnog dana, videći je da se sprema u krevet, upitala: - Mama, je li i tebi jako važan seks? – kulturni nivo njenog odgovora spustio se na najnižu moguću razinu. - Kuki! – vrisnula je. – Ti si čudovište! Opalit ću ti pljuskom ako samo još jednom takvo što izgovoriš! Mogla bi imati malo više respekta prema rođenoj majci ako već nemaš prema ocu koji je možda već i u zarobljeništvu i tko zna kako pati!“ (Dirnbach, 2001: 11).

U nedostatku strpljenja za razgovor sa svojom kćeri, argumentiranje i eventualno kažnjavanje za loše postupke, majka se poslužila pljuskom kao odgojnom metodom:

„Hrabro se zaustavim na pola koraka od nje. Molim, što se mene tiče vriska može početi. Hladno i cinično stanem čekati da ospe paljbu. Umjesto paljbe, ona mi bez riječi opali pljuskom. (...) Od čuđenja razvalim usta. Ali mama je očito držala da mi nema ništa više kazati ili bilo što objašnjavati. Okrenula se na peti, nestavši u svojoj sobi“ (Dirnbach, 2001: 186).

Zbog promjena koje se događaju u obitelji, događaju se promjene i u odnosima između roditelja i djece. Dijete se tako smatra kompetentnim razgovarati s roditeljima, izražavati svoje mišljenje i suprotstavljati se. Katarina se u romanu *Dnevnik jednog čudovišta* suprotstavlja svojoj majci, ljuta jer je izostavljena iz obiteljskih zbivanja: „ – Neću, rekoh odmjereno. Čuvala sam se da ne povisim glas, jer to obično umanjuje utisak odlučnosti, ali i

učinak. – Ne odlazim dok mi netko ne kaže što se ovdje događa!“ (Dirnbach, 2001: 172). Dijete se ohrabruje i preuzima ulogu odrasle osobe pa je nerijedak slučaj da dijete savjetuje svoje roditelje:

„(...) – I iz aviona. U takovom stanu ne možeš primiti goste, a pogotovo ne mamu. Bilo bi lijepo da ona vidi kako si se ti promijenio, da znaš držati kuću u redu. Idemo odmah sada u stan da zajedno sredimo najgrublje, da operemo prozore i dovedemo u red kupaonicu“ (Gavran, 2008: 94).

Uz Antunovu pomoć, ovaj je tata uredio stan te na taj način ugodno iznenadio mamu. Djetetov je savjet, dakle, bio važan i jako koristan. Riječ je ovdje i o pomalo naivnom prikazu djetetove važnosti, kao da će njegov savjet popraviti sve što se dogodilo.

4.5. Bračni odnosi u obitelji

U spomenutim romanima koji opisuju tradicionalnu obitelj izostaje emocionalna komponenta kao razlog stvaranja i opstanka braka. Otac u romanu *Anina druga mama* oženio se zato što je njegovoj djeci bila potrebna majka, ne zato što je bio zaljubljen ili usamljen, dakle ne zbog vlastitih potreba: „Moja je baka na to rekla: - Petre, ženi se, djeci je potrebna majka. Vidiš da ću se ja morati vratiti kući“ (Nikolašević-Stojanović, 2009: 25). Žena u braku nema više vlastiti identitet, već je njezin identitet povezan s ulogama koje obnaša u braku: „Ali, Slavko, pa mi smo se vjenčali u crkvi, tko pamti što sam bila prije nego što sam postala tvoja žena“ (Dirnbach, 2001: 44). Supružnici imaju strogo podijeljene uloge: supruga preuzima ulogu majke i domaćice, a suprug preuzima ulogu hranitelja obitelji i onoga tko donosi važne odluke, a uloga supružnika, odnosno romantična veza roditelja zanemarena je i ne prikazuje se u spomenutim romanima. U romanu *Kako je tata osvojio mamu* mama ne ostavlja tatu zato što u braku nedostaje ljubavi, već zato što on ne pomaže u kućanskim poslovima i ne zarađuje dovoljno da bi prikladno zbrinuo svoju obitelj:

„ - Da, ja sumnjam u tebe. Jer, da to nešto vrijedi, netko bi ti valjda to otkupio. Ili si nesposoban da ih prodaš?!

- Ja nisam trgovac, ja sam izumitelj.

- Ti si nitko i ništa – odbrusi mama“ (Gavran, 2008: 55).

Na kraju se svi problemi mogu riješiti novcem, ili takvu poruku roman šalje. Kada bi obitelj bila prikladno zbrinuta financijski, bili bi sretniji, a Antunova mama imala bi bolje mišljenje o svome mužu, Antunovu ocu.

S druge strane, u romanu *Dnevnik jednog čudovišta* Katarina primjećuje da u odnosu svojih roditelja, osim obavljanja svakodnevnih dužnosti i obnašanja uloga, postoji ta romantična i strastvena strana koju roditelji od nje skrivaju, misleći da je ona premlada da bi bila upućena u njihove odnose, a da je ispitivanje o istima nepoštovanje vlastitih roditelja:

„Zaključila sam da je to pojava koja ne proizlazi samo iz njene trajne i živčane bojazni da će nam se bez tate urušiti krov nad glavom, ili da ćemo skapati od žeđi i gladi, nego po svoj prilici i zbog onog tobože sasvim prirodnog nagona o kojem sam čitala i koji Van de Velde zove seks“ (Dirnbach, 2001: 11).

Odnosi između roditelja svakako utječu na dijete. Ono je sretno i mirno kada su roditelji zajedno, kada se slažu i surađuju i kada izostaju svađe i negativne emocije. Svađe negativno utječu na dijete i ono se osjeća ugroženo pri pomisli da neće imati i mamu i tatu, odnosno zdravu i sretnu obitelj koja je temelj sretnoga djetinjstva: „Ručali smo dalje kao prava sretna obitelj, uz mnogo smijeha i u opuštenoj atmosferi. Mama i tata izmjenjivali su obećanja da će biti nježniji jedno prema drugome i da nikada neće dopustiti da ja postanem dijete rastavljenih roditelja“ (Gavran, 2008: 102-103).

5. MODERNA OBITELJ U SUVREMENOM HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU

5.1. Majka u obitelji

Kao što je u radu već spomenuto, ubrzane globalne promjene uvelike su utjecale na promjene u modelu obitelji što potvrđuje i Ljubetić (2006: 6): „Majke se sve više odlučuju na ulogu majke i poslovne žene, brigu o djeci predškolske dobi sve češće preuzimaju plaćeni profesionalci, sve je više rastava brakova i obitelji s jednim roditeljem“. U novostvorenim obiteljima zanemaruju se tradicionalne obiteljske vrijednosti, a liberalizam se nameće kao dominantna vrijednost (Maleš, 2012: 12). Također se uočava nastojanje ostvarivanja osobnih interesa, dok je opće dobro obitelji stavljeno u drugi plan (Maleš, 2012: 12). Kako bi se prikazala problematika modernih obitelji u suvremenom hrvatskom dječjem romanu, za analizu će se koristiti sljedeći naslovi: *Smogovci*, *O mamama sve najbolje*, *Ključić oko vrata*, *Sretni dani*, *Halo, ovdje komandosi* te roman *Čuj, Pigi, zaljubila sam se*. Globalne su promjene utjecale na model obitelji, a samim time i na ulogu majke u takvoj obitelji.

Za razliku od majke u tradicionalnoj obitelji kojoj je primarna uloga bila skrb o kućanstvu i djeci, moderna majka u suvremenom hrvatskom dječjem romanu okreće se više sebi i svojim interesima. Odnos s djecom prikazan je u romantičnom kontekstu, majka želi biti prijateljica pa se povremeno odgojna funkcija stavlja po strani, a to se najbolje vidi u predstavljanju mame Pigi u romanu *Čuj, Pigi, zaljubila sam se*:

„Dobar dan! Ja sam jedna mama. Mm – moderna mama. Bez lažne skromnosti. Pod pojmom *moderna* najprije podrazumijevam: nema zgražanja, nema prigovaranja, nema predavanja, nema savjetovanja, nema zvicanja i nema kvocanja. (...) Već sam rekla da sam moderna mama, što podrazumijeva održavanje TT-a (tjelesne težine), ZVF-a (zdrave vitke figure) i svega ostaloga što uz to ide: kondicije, zdravog razuma, umijeća predanog slušanja, po mogućnosti bez nepotrebnih komentara i sl.“ (Kalauz, 2002: 11).

Majku koja se „traži“ pronalazimo i u romanu *O mamama sve najbolje* Sanje Pilić. Mama Karamela, glavni lik ovoga romana, smatra nedovoljnim to što je „samo“ mama:

„Obično mame dobijaju cvijeće za Osmi mart i o njima se pišu neke glupe pjesme po novinama. Kažu da su mame najglavnije a to se nigdje ne vidi. Molim vas da mi nabrojite romane u kojima je mama najvažnija. Jedva ćete se i sjetiti. Ako se i nalaze u kakvom poglavlju, one obično kuhaju. Uglavnom su vrlo dosadne.“ (1990: 5)

Time se implicira kako ona nije zadovoljna tradicionalnom ulogom majke koju joj je društvo nametnulo, već želi za sebe nešto više i bolje kako bi osjećala da se ostvarila.

Moderna mama često nije shvaćena ozbiljno, njezin je autoritet upitan, a njezina je uloga biti prijatelj i skrbnik. „Baš ti hvala, mama. Znao sam da nisi gnjavator, nego da tek reda radi glumiš autoritet i strogost“ (Gavran, 2000: 10). U suvremenom romanu, majke često nema kod kuće, a najčešći je razlog zaposlenje. Ona svoje zadatke najčešće obavlja prije ili nakon posla: „Mama je spremila torbu još jučer navečer (ona je sada već odavno crnčila⁷) pa je preostalo da ju Dado samo natovari na leđa...“ (Hitrec, 2007: 11). Majke su zaposlene, puno izbivaju iz kuće i ponekad nemaju saznanja što se s njihovom djecom događa: „Takav odgovor milicionarima nije bio po volji. On, uistinu, čeka mamu. Stanko uvijek čeka mamu. Nikoga nema nego nju i on je uvijek čeka da se vrati s posla. Kad je ona kod kuće, on je u školi, kad je on kod kuće, ona radi. I tako je on najčešće sam“ (Pulić, 2005: 64). Majka Vragecovih u romanu *Smogovci* otišla je u Njemačku raditi, a djecu je ostavila u Zagrebu, prepuštene samima sebi:

„Vrageci su imali mamu u Njemačkoj i tatu na Mirogoju. A bilo ih je šest komada i nisu baš bili jako mladi – imali su svi zajedno 77 godina! Ko jedan pristojni penzioner! Čuvali su se sami, pa čak i Bucu kojemu je bilo samo pet godina, a naročito Dragec koji je u stvari bio metuzalem⁸, imao je skoro dvadeset godina i morao se brinuti više-manje za sve: on je bio glava kuće, neposredno odgovoran mami za svu balavurdiju⁹“ (Hitrec, 2007: 23).

U romanu se nekoliko puta naglašava izbivanje majke iz kuće i kako se djeca čuvaju sama, iako neki imaju samo pet godina. Majka iz kuće izbiva, a da je riječ o ocu koji radi u Njemačkoj, vjerojatno bi se on samo „brinuo za svoju obitelj kako najbolje zna“. Zbog čestog izbivanja iz kuće, majka ne sudjeluje u odgoju i obrazovanju koliko bi možda trebala pa jako puno toga propušta. „No, kad je mama vidjela da joj je dijete zaostalo, pritisnula ga je jednog lijepog utorka sve dok se nije slomio, ali je zato u srijedu već znao prilično, u četvrtak i petak vrlo dobro...“ (Hitrec, 2007: 125). Isti slučaj susrećemo i u romanu *Ključić oko vrata* gdje je dječak Stanko po cijele dane sam i prepušten sebi, jer majka radi:

„Mama mu radi u sve tri smjene: prije podne, poslije podne i noću. Kako je dopadne. Tako je on, dok mama radi u smjenama, sam kod kuće: jedan tjedan prije podne, drugi poslije podne, a

⁷ Crnčila – naporno radila (Hitrec, 2017: 11).

⁸ Metuzalem – vrlo star čovjek; Metuzalem je, prema Biblijskoj priči, čovjek koji je u vrijeme prvih ljudi živio dulje od 950 godina (Hitrec, 2000: 23).

⁹ Balavurdija – malodobna djeca (Hitrec, 2000: 23).

treći noću. Danju se najčešće skiće po naselju ili igra u Staračkome. Ako nije tamo, onda se klatari negdje na njihaljkama. Pravi ključaši podgrijavaju sebi jelo koje im mama skuha dan ranije. Sami spremaju stan i sebe za školu“ (Pulić, 2005: 18).

Događaju se i veći propusti, pa je tako majka Vragecovih propustila vjenčanje sina Drageca. I ne samo da je propustila vjenčanje, već se Dragec oženio u potpunosti bez njezina znanja i odobravanja:

„- A sada, – reče Dragec – da proslavimo vjenčanje kako treba.

- I javimo mami – javi se Cobra.

- Hm... ovaj, imaš pravo... javit ćemo – progundā Dragec, koji baš nije bio uvjeren da će majka skakati od sreće zbog ovog naglog povećanja obitelji.

I nije bila, ali se samo sjetno osmjehnula u onoj svojoj frankfurtskoj sobi i zagledala u onaj svoj prazni zid“ (Hitrec, 2007: 172).

U svrhu razumijevanja konteksta ovoga romana, važno je naglasiti da se radi o *prozi u trapericama*. Pojam proze u trapericama prvi uvodi Aleksandar Flaker, hrvatski književni teoretičar i povjesničar. Flaker (1983: 122) navodi da je

„(...) ono što ističemo kao zajedničko 'prozi u trapericama' kad kažemo da je to proza u kojoj se pojavljuje mladi pripovjedač (bez obzira pojavljuje li se on u prvom ili trećem licu) koji izgrađuje svoj osebujni stil na temelju govornog jezika gradske omladine i osporava tradicionalne i postojeće društvene i kulturne strukture.“

Iz navedene se definicije može zaključiti kako je junak ovakvoga romana najčešće pripadnik neke supkulture, a na taj način i pobornik popularne kulture. Uz popularnu kulturu i negiranje tradicije, važno obilježje jest svakodnevnica oko koje se radnja romana vrti, svakodnevni problemi i situacije u životima mladeži (Kolanović, 2004: 99). Sam pojam *traperice* Flaker je odabrao upravo kako bi njime obilježio otpor tradicionalnom i konzervativnom, ali i zajedništvo mladeži u svome buntovništvu (Kolanović, 2004: 94). U romanu *Smogovci* nailazimo na sukob između tradicionalne i moderne obitelji, što je u srži definicije proze u trapericama. U romanu su više naglašeni očevi i njihova uloga u životu djeteta. Od majki se govori o majci Vragecovih, ali ona nema uloge, u pozadini je i nema glasa. Majka Vragecovih u ovom je romanu zamijenila ulogu koju je otac imao u tradicionalnoj obitelji. Ona, dakle, privređuje, šalje novac svojoj djeci i izbiva iz kuće. Ne sudjeluje u odgoju ni u održavanju kućanstva. Majka dakle ruši sve pretpostavke kakva bi majka trebala biti te svojim nepostojanjem negira uloge koje su joj kao majci dodijeljene.

U romanu *Sretni dani* Mire Gavrana također nailazimo na dječaka koji ostaje sam kod kuće jer je njegova majka zaposlena. No, Peri, glavnom junaku ove priče, to ne predstavlja problem. Njegov je jedini problem to što je mama dobra, ali nedovoljno dobra da zamijeni oba roditelja:

„Moja mama je stvarno dobra i draga, ali ponekad se ponaša kao da mi je tata. To je možda zato što je moj tata umro kad mi je bilo godinu dana, tako da ja i ne znam kako je on izgledao. A mama ponekad misli da mora biti stroga prema meni, ne bi li mi tako nadomjestila oca. To je čista glupost. Ona je u duši blaga žena, i bilo bi joj bolje da ne glumi preda mnoom snagu i odlučnost“ (2000: 11).

Zbog osobnih interesa i prezaposlenosti, majka ne može izvršavati sve svoje obveze onako kako bi trebala. Događa se tako da puno toga propušta u životu djeteta. Ponekad to može grančiti i sa zanemarivanjem djeteta. Takav primjer susrećemo u romanu Stjepana Tomaša *Halo, ovdje komandosi* gdje majka zbog svoje zaposlenosti ne primjećuje da je njezin sin nestao i da ga nema već puna dva dana:

„Neprekidno razmišlja koliko je ona zapravo majka malom Leonu. Ne odgajaju li ga više ulica, škola, Branka i televizija nego ona? Otac ga vidi il' ne vidi. U bolnici je, na utakmicama ili sastancima upravnog odbora 'Grafičara', na sjednicama uredništva medicinskog časopisa... Ona je na predavanjima, na simpozijima, na sastancima u mjesnoj zajednici. Žive kao u nekom dobro organiziranom hotelu u kojem se susreću slučajno. Eto, dogodi im se da se i po dva dana ne sretnu“ (Tomaš, 2003: 13).

Trebalo se dogoditi nešto loše da bi majka primijetila da ima sina kojemu je potrebna, potrebnija nego što je na poslu. Budući da su imali i kućnu pomoćnicu, studenticu Branku, majka nije morala voditi brigu ni o kućanstvu. Dakle, u potpunosti je bila predana poslu pa tako nije znala što se u njezinom domu događa. Samim time, nije znala ni što se događa u životu njezine djece. Tek nakon Leonova nestanka, počinje preispitivati sebe kao majku i kao skrbnika pa obećaje da će, kada se Leon vrati kući, sve biti drugačije, što se vidi u sljedećem citatu:

„Obećava mu, bezglasno, da će ga ubuduće bolje čuvati. Zaklinje se da će se od znanstvenice preobraziti u dobru majku, moli Boga i sudbinu da joj pruže još jednu šansu. Priznaje da ga je, nemarna, zapostavljala. Sretala ga je, najčešće, u prolazu, gotovo da i nisu razgovarali. Svoja izbivanja zamjenjivala je i prikrivala poklonima. Shvati da ga je zapravo podmićivala, dodvoravala mu se, iskupljivala se zbog svoje zauzetosti. Kad su posljednji put razgovarali? Kad ga je upitala ima li kakav problem koji ne može sam riješiti? Je li zaljubljen, je li sretan ili

nesretan u kući u kojoj odrasta? Je li zadovoljan, ako ne oduševljen, roditeljima kakve ima? Kad ga je posljednji put zagrlila? Leon ima mnogo knjiga i igračaka ali nema roditelje“ (Tomaš, 2003: 14).

Majka shvaća koje su njezine obveze bile i koje su posljedice toga što ih nije izvršavala kad i kako je trebala.

Moderne se majke „traže“, pokušavaju ostvariti i izvan obiteljskog doma i smatraju da funkcija majke nije jedina koju bi trebale obnašati. Često se u ovim romanima prikazuje njihovo nezadovoljstvo vlastitim neuspjehom u balansiranju između uloge tradicionalne i moderne majke. Nezadovoljne su i smatraju da njihov život nema smisla, što možemo vidjeti iz Karamelinog primjera u romanu *O mamama sve najbolje*: „Moj život je tako dosadno jednostavan. Djeca, muž. Kućanica s grižnjom savjesti što nije nešto drugo, nešto što zarađuje, to sam ja. I naravno da onda ponekad moram biti netko drugi – druga“ (Pilić, 1990: 38).

No, iste te majke ne umanjuju vrijednost svoje djece i njihovu važnost:

„Karamela je obožavala svoju djecu. Iz obožavanja je zaslužila čistu peticu. Činilo joj se da je sve najbolje i najljepše u njoj isteklo u njih. Stalno je razmišljala o njima i držala im palčeve. Navijala je za njih i promatrala ih dok spavaju, pa ih ljubila i grlila, dodirivala i molila se u sebi za njihovu sreću. Željela je da im djetinjstvo bude svijetlo i čisto, poput svježeg napravljenog kreveta. Jer i tako se stalno nešto događalo.“ (Pilić, 1990: 25)

Karamela je, dakle, sve osim tipične mame: ona često zaboravlja dijete u vrtiću, *rolšuha* se kroz grad, za sebe izmišlja druga imena jer želi biti netko drugi, čak si i izmisli ljubavnika Velimira kako bi joj život bio zanimljiviji što se najbolje vidi u sljedećoj sceni:

„Razmišljao je o Karameli. Što se to s njom događa? Sasvim je odsutna. Jučer je zašećerila juhu, progorjela hlače (svoje vlastite), pustila kanarinca da leti po stanu i ostavila otvoren prozor. (...) Gotovo je zaboravila otići po Lastana u vrtić. Valjda se nije zaljubila, to bi me kosnulo, mislio je Valdamar“ (Pilić, 1990: 48).

Još jedna atipična mama je već spomenuta Pigi iz romana *Čuj, Pigi, zaljubila sam se*. Iako ispunjava sve svoje kućanske i majčinske dužnosti, ona je svojoj kćeri Ani više prijateljica nego autoritet i uzor: „- Pa ne uvlači se dim u pluća. Glupačice male! Zar ne znate biti malo otmjene? Nije bitna tehnika, važna je poza. Elegancija. Zabaci glavu. Zatvori oči. I uživaj“ (Kalauz, 2002: 42).

5.2. Otac u obitelji

Iako je u romanima sve češći slučaj jednoroditeljskih obitelji i taj roditelj najčešće je majka, naglašava se važnost oca u razvoju djeteta pa tako dječak Pero u romanu *Sretni dani* ističe: „Za dobrog oca bih bio spreman pospremiti tri stana kao što je ovaj naš“ (Gavran, 2000: 39).

Za razliku od figure oca u tradicionalnoj obitelji, gdje je otac stup sigurnosti, kako financijske tako i one obiteljske, otac u modernoj obitelji nestalna je i ponekad nepostojeća karika. Model oca u spomenutim romanima varira od prezaposlenog i u odgoju neangažiranog oca, do onoga nepostojećega. Ipak, dijete uvijek ima sliku kako bi pravi otac trebao izgledati:

„Nije to zapravo ni bio neki otac, jer koliko je Dado vidio u svojim školskim knjigama, to što bi trebalo biti ocem izgledalo je starije, ozbiljnije, i bilo je – što je najvažnije – kratko podšišano, a ovaj njegov imao je kosu dulju od učiteljice, stalno se bekeljio¹⁰ i lupao takve grozne gluposti da se mama morala derati na njega kao na balavca. Ne, Dado je bio siguran da o ocu ovdje ne može biti riječi. Taj čovjek bio mu je tata, to da. Ali otac – to ne“ (Hitrec, 2007: 7).

Nosonja, opisani tata iz priče, prema Dadi nije primjer kako bi se trebalo ponašati, niti je netko na koga bi se trebalo ugledati. On tako ne pokazuje poštovanje ni prema Dadinoj učiteljici, čime je Dado zgrožen:

„U predvorju Dado skine cipele i navuče papuče, a dok je on to radio Nosonja zazviždi za jednom učiteljicom. Za učiteljicom! To Dadi nije išlo u glavu! Zviždati za učiteljicom! I još (Nosonja) reče: - Dobra mačka. Dadu je to sasvim uvjerilo da Nosonja nije normalan, pa promrmlja nešto u znak negodovanja i izgubi se u dugom hodniku“ (Hitrec, 2007: 13).

Već je spomenuto kako se kod *Smogovaca* radi o prozi u trapericama, upravo zato se sve ublažava uz pomoć šale. Jedna od glavnih karakteristika ovakve vrste jest postojanje otpora prema tradicionalnim ulogama i vrijednostima, osporavanje kulturnih struktura i mišljenja „starijih“ (Katalinić, 2017: 11). Stoga se može pretpostaviti da dijete neće mišljenje „starijega“, u ovom slučaju oca, shvatiti ozbiljno i kasnije imitirati njegovo ponašanje. S druge strane, u *Smogovcima* nailazimo i na tradicionalnoga, strogoga oca koji predstavlja autoritet u svojoj obitelji: „Dunjin otac je strog: - Ovo neka ti je posljednji put. Još jednom i letiš iz kuće“ (Hitrec, 2007: 45). Dunja također pokazuje bunt karakterističan za prozu u

¹⁰ Bekeljio – kreveljio (Hitrec, 2007: 7).

trapericama, bježi od kuće i druži se s Mazalom iako se njezinim roditeljima to ne sviđa. Suprotstavlja se ocu i svojim postupcima negira njegov autoritet, što je još jedan primjer mladenačkog otpora prema starijima i vrijednostima koje oni poštuju.

U romanu *Čuj, Pigi, zaljubila sam se* otac se spominje tek povremeno, kao sporedni lik: „(...) Odjednom se sjetila da ima oca: - Poglavica se javio?“ (Kalauz, 2002: 16). O „Poglavici“, kako ga mama Pigi i Ana zovu ne doznajemo mnogo, njih dvije tek ga ponekad spomenu u razgovoru. Kada se radi o odlukama, najčešće ih donosi mama Pigi. Čak i onda kad zahtijeva od Poglavice da se uključi u odgoj, on odgovornost ponovo prebaci na nju: „ – Poglavica će reći zadnju riječ! – zaključujem glasno, a u sebi već čujem rečenicu koju važno izgovara Poglavica nad Poglavicama: „Kako mama kaže!“ I nastavlja čitati novine“ (Kalauz, 2002: 75).

Leon, glavni lik romana *Halo, ovdje komandosi* ima oca, ali njegovo prisustvo ne osjeća zbog poslovnih i drugih obveza kojima se otac okupirao. Kada Leon biva otet¹¹, otac dva dana nije primijetio da Leona nema, a i tada je doznao jer ga je obavijestila Leonova majka. „- Ja ga ionako ne vidam po tjedan dana – pravdao se otac – nisam li non-stop u bolnici, a i kad sam kod kuće, on je u školi ili se igra... Ja ga ne dospijem čuvati, ti ga ne dospiješ odgajati“ (Tomaš, 2003: 18).

S druge strane, u romanu *Sretni dani* Mire Gavrana Pero je ljubomoran na Juricu jer on ima tatu, dok je Perin preminuo kada je ovaj imao godinu dana: „I tek toga dana sam saznao da Juričina mama ne živi s njima, nego je prije pet godina ostavila svoga sina i muža, te otišla u Južnu Ameriku u zemlju što se zove Argentina, gdje živi s novim mužem“ (Gavran, 2000: 16). Pero svoju mamu jako voli i poštuje, ali smatra da njegova majka ne može biti i majka i otac te da bi svi njegovi problemi bili riješeni da on ima oca jer „to nije pravi život. Sve je kao u redu, a opet: ništa ne valja. (...) Čuj, htio bih imati oca, htio bih imati brata, dosta mi je žena, kuhanja, mode, ljubica i svega, shvaćam“ (Gavran, 2000: 25). Pero pokušava majci namjestiti ženidbene kandidate, a na kraju Jurica i on dođu na ideju spojiti svoje roditelje što im i pođe za rukom. Kada je zadatak bio ostvaren, dječaci su imali sve što je bilo potrebno za sreću: „Kako je ta nedjelja bila lijepa. Kako je to bilo fino. Kuća je mirisala na juhu, pohance i svježe pečene kolače. Jurica i ja smo se igrali do mile volje a moja mama i striček Božidar su i pričali, kao da su toga dana naučili govoriti“ (Gavran, 2000: 79). Dječaku je, dakle, za zdrav

¹¹ kasnije se ispostavilo da je Leon pobjegao od kuće baki i djedu na selo, ljut na roditelje jer mu nisu htjeli udovoljiti i kupiti video uređaj

razvoj potreban otac s kojim će „razgovarati o muškim stvarima, s kojim će ići na tekme, koji će biti tata“ (Gavran, 2000: 38). Ovaj roman vrijednost je među suvremenim dječjim hrvatskim romanima jer je „Miro Gavran prezentirao aktualnu temu današnjice – problem krnje obitelji“ (Hranjec, 1998: 168). No, problem nije nerješiv, optimist Gavran poručuje: potrebna je samo ljubav (Hranjec, 1998: 168).

Još jedan primjer koliko je djetetu potreban otac pronalazimo u romanu *Ključić oko vrata*, gdje dječak Stanko, koji je dosada živio samo s majkom, doživljava pozitivnu promjenu kada se njegov otac vrati kući: „... – Eto, vratio se moj tata. Vratio se kući. – Zadnju misao rekao je radosno i plačno. (...) Morao sam vam tako odgovarati jer nisam znao hoće li se ikada vratiti. Sad su se mama i on pomirili. Nikada više neće otići od mene i mame“ (Pulić, 2005: 125-126). No, prema Hranjecu, Stanka ne opterećuju tenzije zbog očeva izbjivanja niti autor ulazi u pedagoške sfere, ali povratak oca zasigurno je „znakovit *hepiend*“ (Hranjec, 1998: 158).

5.3. Odnos roditelji – djeca

Postavlja se pitanje kako definirati odnos roditelja i djece u obiteljima u kojima roditelja je prisutnost roditelja ograničena ili nepostojeća, u kojima kućne pomoćnice odgajaju djecu, a roditelji nisu upoznati sa događanjima u životu svoje djece. Zanimljivo je promatrati postoji li onda odnos uopće, može li dijete roditelja shvatiti kao autoritet i kakve posljedice na dijete takav način života ostavlja. Takav život može imati svojih prednosti, ali i negativnih posljedica, što je vidljivo iz sljedećega citata:

„Imati ključeve, znači biti samostalan; znači imati kakvu-takvu slobodu i vlast u kući. Sam izlaziti iz kuće i sam dolaziti kući. Svaki ključ ima dvije strane. Kao, recimo, medalja. Ili kao novac. (...) A kasnije, kad dijete poraste, tim će ključićem otvarati vrata u život. Ako ta strana ključa bude tamna, vrata će se teško otvarati. Ako pak bude blještava, otvarat će se sama...“ (Pulić, 2005: 9).

Ponekad se dogodi da roditelji ne vide svoje dijete i po nekoliko dana i da to primijete tek kad se nešto loše dogodi, kao u već navedenom primjeru otetoga Leona iz romana *Halo, ovdje komandosi*:

„Roditelji su se netremice promatrali shvativši, u djeliću sekunde, koliko su oboje nemarni i krivi. Dva dana ni jedno od njih, zaokupljeno svojim poslom, nije vidjelo svog dvanaest i pol godišnjeg sina, i ni jedno se nije upitalo gdje im je dijete. Teško je bilo jednome optuživati

drugo. Trebalo bi početi sa samooptužbama a za to ni jedno nije bilo spremno“ (Tomaš, 2003: 7).

Dijete čitajući ovaj roman može steći dojam da je sasvim u redu ostaviti djecu same i ne znati ništa o njima i po nekoliko dana i da je zanemarivanje takve vrste normalna pojava.

Isti taj Leon zapravo nije bio otet, već je pobjegao od kuće baki i djedu na selo. Razlog je bila ljutnja na roditelje koji mu nisu htjeli kupiti video-rekorder. Roditelji ipak kupe video-rekorder dok čekaju Leona da se vrati kući, misleći da su time riješili probleme. Iz telefonskog razgovora Leona i njegove sestre doznajemo da Leon zapravo misli da se on na svoje roditelje nikada ne može osloniti:

„ – Sve će biti O.K., sestro, daj mi mamu.

- Nema je kod kuće, i ne znam gdje je.

- Daj mi onda tatu.

- Nema ni njega.

- Vidiš kako je lako pobjeći od njih. Nema ih ni kad odlaziš, ni kad se vraćaš“ (Tomaš, 2003: 63).

Tomaš u ovom romanu ističe i problematiku roditeljskog nepoznavanja vlastite djece, zbog prezaposlenosti i nedovoljne angažiranosti u roditeljskoj ulozi. Leonova mama nedovoljno vremena provodi sa svojom djecom, ali ipak je razočarana što ih dovoljno ne poznaje, što se vidi iz sljedećega citata:

„ – Ne budi takav, sine – nježno će majka – nisam vjerovala da su joj tri najdraže riječi: mačkica, televizija i balet.

- To zaista najviše voli.

Mama Matić nije mu željela reći kako ona smatra da bi joj tri najljepše riječi morale biti: mama, tata i brat“ (Tomaš, 2003: 23).

Prezaposleni roditelji rastrgani su između ambicija da svojoj djeci priušte više materijalnog i želje da nadoknade propušteno vrijeme s djecom:

„Ali, majka se nije vraćala. Znala je da sada mora raditi za pokucstvo, za... za mnogo toga još. Kad je dobila brzojav, sjela je na rub kreveta, oči joj se orosile i dugo je gledala u jedan prazan zid na kojemu je neki samo njoj poznati kinooperater projicirao neki samo njoj poznati film.

Kad nastade tama, ona uzdahne, zapali cigaretu, a lice joj poprimi tvrd i odlučan izraz“ (Hitrec, 2007: 123).

Odnos je između roditelja i djece više prijateljski (ako postoji), emotivno je nabijen i roditelj želi sudjelovati u pojedinostima djetetova života. Iz toga razloga, roditelj, u ovom slučaju majka, često nije shvaćen ozbiljno i ne predstavlja autoritet za dijete:

„ – Ne prekidaj me, Pigi!

- Kako ti to razgovaraš sa svojom hraniteljicom?

Rafal traje“ (Kalauz, 2002: 13).

Potrebno je naglasiti kako roditelji s djecom njeguju prijateljski odnos smatrajući da na taj način ništa ne propuštaju i da je to, prema njihovom sudu, ispravan način odgajanja djeteta:

„ – Pigi! Znaš što mi je Maja danas povjerila?

- Ne znam.

- Kaže da ona sa svojom mamom uopće ne razgovara.

- Nezamislivo! (...)

- Maja kaže da izgubi volju za svakim razgovorom jer što god rekla, mama je poklopi ili ismije. (...)

- Pigi, znaš što me usređuje?

- Što?

- Mi se nismo nikada jedna na drugu nakostriješile toliko da bismo šutjele“ (Kalauz, 2002: 136).

Iz gore navedenoga citata možemo zaključiti da je njegovanje prijateljskoga odnosa podjednako važno i majci i djetetu.

Premda roditelji teže izbjegavati strogost i nastoje da ih djeca smatraju prijateljima, a ne gnjavatorima koji „reda radi glume autoritet i strogost“ (Gavran, 2000: 10) između djece i njih ipak postoji hijerarhija i zna se tko donosi odluke: „Ja sam rekao da moram nazvati mamu, pa ako me pusti onda idem s njima, a ako me ne pusti, onda moram doma“ (Gavran, 2000: 17). Iako pomalo neozbiljni i neautoritarni, roditelji kod djece ipak izazivaju strahopoštovanje i tjeraju ih da promišljaju o svojim postupcima: „Protrnuo sam. (...) Osjetio sam hladan znoj kako mi se slijeva niz leđa. Otkrije li mama petarde, mogao bih dobiti mjesec dana kućnog

prитвора – i to sad kad dolaze blagdani, kad se u Zagrebu toliko toga događa“ (Gavran, 2000: 11).

Ni u romanima koji predstavljaju sliku moderne obitelji, fizičko kažnjavanje nije izostalo kao odgojna mjera. U nedostatku vremena i strpljenja za razgovor, roditelji koriste prijetnje fizičkim kažnjavanjem kao odgojnu metodu u svrhu postizanja željenog ponašanja kod djeteta:

„ – Nemoj ga tući, mama – zijevajući ispod pokrivača, promumla Maja.

- Šuti i spavaj, jer ćeš ti dobiti umjesto njega“ (Pulić, 2005: 116).

Primjer prijetnje fizičkim kažnjavanjem pronalazimo i u *Smogovcima*:

„ – Ako samo zucneš mami...

- Dobro, dobro – reče Dado smijuljeći se.

- Znaš kakav imam lijevi kroše – zaključio Nosonja prijeteći“ (Hitrec, 2007: 35).

Primjenom takve odgojne metode roditelji možda kratkoročno postižu željeno ponašanje, ali tjelesno kažnjavana djeca „češće od svojih vršnjaka razvijaju nisko samopoštovanje, tjeskobu i osjećaj bespomoćnosti, a sklonija su i agresivnim ponašanjima. Često imaju manje pozitivan doživljaj sebe, ali i drugih ljudi i svijeta općenito. Svijet doživljavaju nesigurnijim, a roditelje vide kao osobe koje ih ozljeđuju i kojih se boje“ (Buljan Flander i sur., 2018: 210). Dakle, negativne posljedice fizičkoga kažnjavanja mnogobrojne su.

Djeca u spomenutim romanima često ostaju sama kod kuće, bez roditeljskoga nadzora. Primjere nalazimo u romanima *Ključić oko vrata*, *Sretni dani*, *Čuj*, *Pigi*, *zaljubila sam se* te u *Smogovcima* gdje majka čak živi u Njemačkoj pa su djeca prepuštena sama sebi. Ostavljanje djeteta samog kod kuće, s jedne strane, djetetu pruža „priliku za razvoj vještina upravljanja, odgovornosti i samopouzdanja i stoga je važno omogućiti im da to steknu“ (Buljan Flander i sur., 2018: 551), a druge strane, ostavljanje djeteta predugo i prečesto bez nadzora, može uzrokovati neželjene posljedice:

„Stvar je bila u ovome: mister Iks je poludio od slave. Svi su ga tapšali, svi su mu odobravali, svi su mu popuštali, mnogi su mu htjeli platiti piće, a on je sve češće prihvaćao pozive i sve kasnije dolazio kući, a kad bi napokon došao, zaudarao je po alkoholu i drugi dan na treningu spavao. I u školi. I na praksi...“ (Hitrec, 2007: 30).

Riječ je ovdje o jednome od *Smogovaca*, a oni su, već je spomenuto, u potpunosti bili prepušteni sami sebi. Kada su djeca često sama, to može izazvati mnoge negativne emocije: „Neprekidno je okretala brojčanik na telefonu. To je činila iz dosade i straha. Čega se bojala, ni sama nije znala. Jednostavno zbog toga što je sama. Stalno je mislila kako je ružno biti sam“ (Pulić, 2005: 69). Iako samostalno ostajanje kod kuće pozitivno utječe na dječje samopouzdanje i odgovornost, djeca ipak najviše vole kada su roditelji kod kuće: „Kako je bilo lijepo kad je mama bila kod kuće. Uvijek se moglo dobiti nešto za njupu. Kako je bilo lijepo kad mu je spremila polubijelu kavu, pa na polubijeli kruh namazala crveni pekmez...“ (Hitrec, 2007: 53). Postoje i oni koji su uvjereni da za dijete nikako nije dobro da bude ostavljeno samo kod kuće: „Ali nikad nije priznala kako sve bake, od prevelike zaljubljenosti u svoju unučad, dižu uzbunu zbog svake sitnice. Ona smatra da uvijek netko mora biti s djetetom. Ni odraslom nije ugodno kad je sam, a za djecu je to i vrlo opasno“ (Pulić, 2005: 42-43). No, razlika u godinama između djece u *Smogovcima*, gdje se radi o starijoj djeci te djece u *Ključiću oko vrata* važna je, kao što je važno naglasiti da stariji Vragecovi čuvaju mlađe, dok su Pulićeva djeca potpuno sama kod kuće. Isto je tako roditeljima teško povjerovati da djeci može biti lijepo igdje drugdje osim u obiteljskoj kući: „– Kako odlično? – zašmrca zabrinuta i očajna majka. Ona nije mogla vjerovati da Leonu igdje može biti dobro osim u roditeljskoj kući“ (Tomaš, 2003: 22).

Uz samostalno ostajanje kod kuće, djecu se potiče i da sudjeluju u kućanskim poslovima, čak se to i očekuje od njih kao dio obavljanja njihovih dužnosti jer se na taj način razvija „pozitivan odnos prema dužnostima najprirodnije, najuspjelije, i od najranije dobi, može izgrađivati i njegovati upravo obitelj“ (Vukasović, 1999: 156). Primjer dječjeg obavljanja kućanskih poslova susrećemo u romanu *Sretni dani*:

„Radio sam i šutio sto na sat. Toliko sam se naradio da mi se usisavač za prašinu zgadio, da mi je smeće pred očima titralo, da mi je ruka od klofanja tepiha drhtala. (...) A što je najgore, zadnji sam dan morao pomagati oko pečenja kolača, oko rezanja krumpirića, mrkve i jaja za francusku salatu“ (Gavran, 2000: 21).

Preraspodjelom kućanskih poslova, prema Buljan Flander, stvara se veća jednakost među roditeljima i smanjuje se razina stresa u obitelji (2018: 673). Postavlja se pitanje u kojoj je mjeri u kućanske poslove potrebno uključiti dijete. Situacija se ponešto mijenja u jednoroditeljskim obiteljima gdje dijete preuzima ulogu jednoga roditelja, no o tome će biti više rečeno u idućem poglavlju.

Ono što je važno spomenuti jest da, iako moderna obitelj doživljava mnoge promjene, pa sada govorimo o jednoroditeljskim obiteljima, hiperzaposlenima i odsutnima roditeljima, neke se stvari ipak ne mijenjaju. Djeci su još uvijek roditelji potrebni i njihovo izbivanje ne umanjuje emocionalnu privrženost koju djeca prema roditeljima osjećaju: „Cobra je pisao pismo majci. Bio je on, u stvari, od svih Vrageca najprivrženiji toj njihovoj dalekoj mami, najosjetljiviji, najranjiviji mali jedanaestogodišnji dječak na svijetu“ (Hitrec, 2007: 68). No, kao što su djeci potrebni njihovi roditelji, tako je i roditeljima život nezamisliv bez njihove djece:

„Ovako sam zahvaljujući vama ljutita (jer me ne slušate), sretna (jer me ne slušate), siromašna (jer ste mi vi važniji), bogata (jer vas imam), ovako se mogu izvući na vas, mogu vas optužiti da ste... mogu svašta. Bez vas ja bih bila neka druga. Uopće ne želim biti neka druga. Mi se nadopunjavamo“ (Pilić, 1990: 93).

5.4. Bračni odnosi u obitelji

Analizirajući romane koji pružaju sliku moderne obitelji moguće je dobiti puno bolji uvid u bračne odnose, nego u romanima koji prikazuju sliku tradicionalne obitelji. I dalje nemamo uvid u razloge sklapanja braka, kao ni u romantičnu komponentu, ali možemo primijetiti kakvi su bračni odnosi i kako oni utječu na dijete, kasnije odraslu osobu što možemo vidjeti iz Karamelina slučaja u romanu *O mamama sve najbolje*:

„Karameli se činilo da je njezin život samo odsjaj njezinog djetinjstva. Iz tog tupog, gluhog i samotnog djetinjstva nikako nije uspijevala izaći. (Hoću reći, svi nedostaci koje je posjedovala u malim količinama kad je bila dijete, sada su narasli). Nedostatak pamćenja, volje, radnih navika, sklonost sanjarenju, odustajanje, potreba za ljubavlju, sve je to u njoj živjelo raskošnim životom“ (Pilić, 1990: 104).

Svjesno ili nesvjesno, dijete upija ponašanje svojih roditelja i kasnije ga reproducira u vlastitim odnosima:

„ – Čuj, Marina, idemo se igrati tate i mame.

- Dobro – pristade ona odmah – Da ja počnem?

- Može – reče Dado nesigurno, ne znajući što slijedi. Marina zamahne i udari mu takvu pljuskusku da se mali preokrenuo. – Jesi ti luda? – upita suznim očima.

- Pa ti si se htio igrati...

- Ali to se ne igra tako...

- Kod mene doma se tako igra – ustvrdi djevojčica“ (Hitrec, 2007: 106).

Primjer je ovo i za činjenicu da djeca reproduciraju viđeno ponašanje svojih roditelja i kako smatraju da je ono ispravno.

Nerijedak je slučaj da se fizičko nasilje provlači kroz razgovor u kontekstu odnosa majke i oca: „– Zar si već našla izdavača... - Ne, našla sam davitelja... Valdemar mi je rekao da će me udaviti ne završim li to svoje pisanje... I ja ne znam što da radim“ (Pilić, 1990: 70). U romanu *O mamama sve najbolje* pronalazimo nekoliko primjera gdje se obiteljsko nasilje spominje kao nešto gotovo uobičajeno: „– Neću nasilje u svojoj kući – kaže on. A bacio je staklenku s feferonima jednom kad se svađao s Karamelom. Lijepo je malo pogurao da padne sa stola. Da se vidi tko je glavni“ (Pilić, 1990: 21).

Kada razgovaraju o svom braku, Karamela i Valdemar odaju dojam da su jako nesretni:

„– Baš si mi ti neka podrška... A već četrnaest godina sam s tobom u braku. U MRAKU, U KAVEZU, U SREDNJEM VIJEKU...

- Sirotice mila... a tek moj život kako je turoban i čemeran... Radim kao sivonja, brojiš mi pive, zatvaraš televizor dok je sport i tvrdiš da je pušenje štetno... Kao da sam se oženio vlastitom mamom...

- Jadni Valdemar...

- Jadna Karamela...“ (Pilić, 1990: 115).

Kada je riječ o autoritetu, uloge su podijeljene i izmjenjuju se pa glavnu riječ u kući ponekad preuzima žena, odnosno majka:

„– Platit ćeš mu sutra – reče mama.

- Ne ću! – viknuo je Nosonja odlučno. – Prije ću se ubiti.

- Platit ćeš mu! – ponovi ona definitivno, na što se Nosonja rastuži, otvori prozor i skoči u mrak“ (Hitrec, 2007: 61).

Ukoliko u obitelji postoje oba roditelja, utoliko oni uloge dijele i postavljaju neka očekivanja jedno od drugoga: „- S vremena na vrijeme netko mora na njega i podviknuti. Ti to ne činiš, pa moram ja – zamjerala je mužu blag odnos prema sinu. - Uostalom, ti si odgojitelj, a ne ja“ (Tomaš, 2003: 9). Isto vrijedi i za autoritet i donošenje odluka: „– Poglavica će reći zadnju riječ! – zaključujem glasno, a u sebi već čujem rečenicu koju važno izgovara Poglavica nad Poglavicama: „Kako mama kaže!“ I nastavlja čitati novine“ (Kalausz, 2002: 75).

Kada je riječ o jednoroditeljskim obiteljima, roditelji i djeca poteškoće najčešće svrstavaju u dvije kategorije: „djeci je teško kada osjete da ponekad postaju „roditelj“ svom roditelju, a samohranim roditeljima najveći problem uglavnom predstavlja vlastita popustljivost u odgoju“ (Buljan Flander i sur., 2018: 601). U romanu *Sretni dani* nailazimo na dvije jednoroditeljske obitelji: dječak Pero koji nakon očeve smrti živi s majkom te dječak Jurica koji živi s ocem nakon što ih je majka napustila i zasnovala novu obitelj. Pero nedostatak oca u obitelji ističe kao velik i važan problem i smatra da bi se „pronalaženjem novog oca“ svi problemi riješili: „Vidiš. Shvatio sam da ja više ovako ne mogu živjeti s mamom. To nije pravi život. Sve je kao u redu, a opet: ništa ne valja. (...) Čuj, htio bih imati oca, htio bih imati brata, dosta mi je žena, kuhanja, mode, ljubića i svega, shvaćаш“ (Gavran, 2000: 25). Pero tako mora sudjelovati i u kućanskim poslovima, a kasnije se čak odvaži i traži majci budućega partnera – svoga oca. Jurica, s druge strane, ima samo oca, ali o njihovom odnosu ne saznajemo puno. Doznajemo tek da se Jurica slaže s Perom da bi trebali spojiti svoje roditelje jer je i njemu potrebna majka, kao što je Peri potreban otac.

U romanu *O mamama sve najbolje* nailazimo i na slučaj nemogućnosti brige samohranog roditelja koji se, nakon smrti majke – svoje supruge, nije mogao adekvatno brinuti o djetetu: „Otac je ležao u nekoj bolnici, prestrašen. Od straha nije ustajao. Kad bi mu netko spomenuo Karamelu, pokrio bi oči rukama. Njegova bolest je bila veća od mora, velika kao najtiša šutnja. Mama je isparila u stihovima. Samo se prevrnula preko hotelske ograde, odgurnula se. Nije napisala pismo“ (Pilić, 1990: 14). Ovakve situacije na djetetu ostavljaju traga, tjeraju ga da brže odraste i preuzme uloge odraslih.

Slučaj djeteta samohrane majke nalazimo i u romanu *Ključić oko vrata*. O Stanku, dječaku koji je po cijele dane sam jer je njegova majka prezaposlena, već je bilo riječi. „Stanko uvijek čeka mamu. Nikoga nema nego nju i on je uvijek čeka da se vrati s posla. Kad je ona kod kuće, on je u školi, kad je on kod kuće, ona radi. I tako je on najčešće sam“ (Pulić, 2005: 64-65). Povratkom Stankova oca, Stanko zaključuje da će sve biti u redu. Sada kada ima i mamu i tatu, *mora* sve biti u redu: „Sad su se mama i on pomirili. Nikada više neće otići od mene i mame“ (Pulić, 2005: 126).

6. ODGOJNA FUNKCIJA ROMANA

Ranije je već spomenuto kako je teško smjestiti dječju književnost unutar okvira jedne definicije. Ipak, neupitno je da ona postoji kao i da postoji dječji interes za čitanjem. Iz toga razloga nastala je potreba za „stvaranjem književnih djela koja će zadovoljiti dječju prirodu u svim njenim bitnim određenjima“ (Subotić, 1991: 121). Bez obzira što govorimo o djetetu kao implicitnom čitatelju, odrasla osoba je ona koja odlučuje što će dijete čitati i što mu iz čitave dječje književnosti treba biti dostupno (Kos-Lajtman i Slunjski, 2017: 75). Postavlja se, dakle pitanje, što dijete treba čitati i što mu treba biti dostupno, budući da pretpostavljamo da će sve što dijete pročita, na neki način utjecati na njega i oblikovanje njegove osobnosti (isto: 75). Samim time možemo pretpostaviti da sve pročitano utječe i na vrijednosti koje dijete usvaja: „Neke temeljne odgojne vrijednosti apostrofirane su s obzirom na zadaće obitelji i škole u razvoju osobne i društvene odgovornosti“ (Miliša i Zloković, 2008: 129). Uz pitanje odgovornosti na svim područjima, otvara se pitanje odgovornosti i utjecaja dječje književnosti u kojoj sve češće nailazimo na izmijenjenu i iskrivljenu promociju društvenih vrijednosti koje obitelj promiče. Tako se gubi intimnost u međusobnim odnosima u obitelji i gube se snažni emocionalni kontakti. Roditeljski autoritet je poljuljan te

„mladi gube temeljni emocionalni oslonac. Različite frustracije, osjećaj prepuštenosti samome sebi, nuđenje tuđih mentalnih mapa kao vlastitih, reflektira se na različitim planovima funkcioniranja mladih. Nekadašnja identifikacija s roditeljima postaje beznačajna“ (Miliša i Zloković, 2008: 129).

Postavlja se pitanje, dakle, koja djela dječje književnosti treba djeci učiniti dostupnima, odnosno koja djela dječje književnosti djeci šalju pozitivnu poruku i promoviraju pozitivne društvene vrijednosti. U suvremenim hrvatskim dječjim romanima analiziranim u ovome radu nailazimo na izmijenjenu sliku obitelji, novitete u roditeljskim odnosima i obiteljskim odnosima općenito. Postavlja se pitanje je li i samo djetinjstvo izmijenjeno ako je i slika djetinjstva izmijenjena.

Djeca se već u mlađoj dobi susreću s analiziranim književnim djelima, kao i mnogima drugima u kojima se prikazuju slike različitih obitelji što može različito utjecati na dijete, ovisno o tome kakva se obitelj prikazuje i u kakvoj je to vezi s obiteljskom situacijom u kojoj se dijete nalazi: „Razmišljajući o djetetovom čitanju romana u kojima se prikazuje slika pojedine obitelji, moramo imati na umu da je utjecaj takve tematike na dijete višestruk“ (Kovač, 2018: 59). Dijete prepoznaje članove svoje obitelji, obiteljske odnose te se s njima i

poistovjećuje. Također se dijete može prepoznati u sudbini nekoga junaka pa očekivati da će njegov život imati jednak ili barem sličan ishod.

Primjerice, dijete očekuje majku koja je uzor i skrbnik, a u romanu *O mamama sve najbolje* susreće mamu koja se rošuha, zaboravlja dijete u vrtiću i izmišlja si ljubavnika. Majka se nalazi u sljedećim problemima: neostvarivanje na osobnom planu, nedostatak inspiracije kako bi dovršila roman, depresija i neupornost. Svoje probleme ova majka ne rješava u krugu obitelji, već se za pomoć obraća prijateljima (Zima, 2011: 291). Riječ je ovdje o nekonvencionalnim obiteljskim odnosima, a dijete je sporedni lik, kako u romanu, tako i u životu svoje majke (isto: 291). Hranjec je izrazio svoje sumnje u ovaj roman kao i u njegovo određenje dječjeg romana, pitajući se hoće li dijete ovaj roman shvatiti i hoće li mu biti privlačno (Zima, 2011: 291 prema Hranjec, 1998: 299). Hranjec (1998: 298) također ističe problematiku „odrasloga“ djeteta, odnosno djeteta koje je često ozbiljnije i odgovornije od svoje majke: „Dakle, kako ta Naranča može biti ozbiljna. Kako djeca znaju biti odrasla! I kako odrasli umiju biti djeca!“ (Pilić, 1990: 122). Iako neobična obitelj, Naranča kao glavni lik i pripovjedač u svojim obraćanjima čitatelju (djetetu) ipak šalje poruku kako je biti majka prekrasno, a kako je obitelj važna: „(...) Možda joj pomogne u pisanju. Ali ona je pristojna iako je to naporno, i zato sada zvižduče. I juha se kuha. Sve u svemu obitelj kao osnovna ćelija društva još postoji“ (Pilić, 1990: 30).

U romanu *Čuj, Pigi, zaljubila sam se* problematizira se ovisnost djevojčice Ane o mami Pigi: nijednu odluku Ana ne donosi bez da se posavjetuje s majkom, a majka svako njezino ponašanje prihvaća pa joj se tako Ana povjerava čak i kada se prvi put susretne s pušenjem:

„– Pigi, ti sve znaš. I ja koja nikada u životu nisam žigicu upalila, ja kresnem upaljačem i zapalim cigaretu. Popnem se na prozor, sjednem s cigaretom u rukama i počnem otpuhivati dim. Pigi, osjećala sam se ludo. Ispod mene ulica, ljudi prolaze, u sobi cure zabezknuto gledaju, a ja sjedim i pušim. Ja pušim!! Cure se odjedno otkravljuju i vidim ih s cigaretom u ustima. Kašljucaju i smiju se. Nemaju pojma!“ (Kalauz, 2002: 42).

Majka je, dakle, prijateljica, ne preuzima ulogu nekoga tko dijeli ukore i upozorava na negativno ponašanje. U romanu se to prikazuje kao nešto pozitivno: Ana u svakom trenutku ima podršku svoje majke i ako se nađe u problemu, vjerojatno će tražiti majčin savjet i na taj način izbjeći neželjene posljedice.

Problemu ovisnosti o roditeljima doskače Tomaš romanom *Halo, ovdje komandosi* (Zima, 2011: 260). On se bavi problematikom zanemarenoga djeteta i preokupiranih roditelja koji ne

primjećuju da su ih obveze „usisale“. Dijete je ugroženo i nesretno, a odrasli tome ne pridaju pažnju dok se nešto loše ne dogodi: „Tata i mama Matić nisu u ponedjeljak otišli na posao. Zajednička ih je nesreća zbližila, prisilila ih da se časkom zaustave u svom užurbanom životu i upitaju kako to oni žive“ (Tomaš, 2003: 13). Nakon što je Leon nestao, zapitali su se kakvi su roditelji svome djetetu te kako njihova prezaposlenost utječe na njihovu obitelj.

Gavranovi romani *Kako je tata osvojio mamu* i *Sretni dani* prikazuju sliku obitelji, ali zapravo se bave različitom tematikom. U prvom romanu riječ je o bračnom paru čiji je odnos u krizi zbog neimaštine, a situaciju dodatno otežava antipatična i nadasve dominantna baka. Dječak Antun svjestan je da ima i zaslužuje oba roditelja i to im jasno daje do znanja: „Mama, vi ste se posvađali i to je vaša stvar, ali jednom godišnje, na moj rođendan, želim vidjeti i mamu i tatu. Ja imam i mamu i tatu“ (Gavran, 2008: 96). Drugi roman govori o dvije jednoroditeljske obitelji i nastojanje dva dječaka da stvore jednu novu, funkcionalnu obitelj koja bi imala sve što je njima potrebno. Prema Hranjecu (1998: 167) u oba romana sve je organizirano po mjeri mladoga čitatelja: oba su protagonista predstavljena u svojoj dječjoj svakodnevnicu, zaokupljeni problemima koji muče dječake njihove dobi – škola, simpatije i prijateljstva, tako da se obiteljska problematika ne čini sjetna i teška. Gavranovi su završetci sretni, a na kraju pobjeđuju dvije najvažnije stvari: prijateljstvo i ljubav (Hranjec, 1998: 168).

I Pulić kroz svakodnevne dječje probleme provlači temu *Ključića oko vrata*, odnosno djece prepuštene samima sebi dok su roditelji zaposleni. No, autor predstavlja ključ kao nešto poželjno, što sva djeca žele imati i biti „šminker“, ne primjećujući negativne strane koje nosi posjedovanje ključa – usamljenost, strah i opasnost (Hranjec, 1998: 157). Pulić se, navodi Hranjec dalje, ne opterećuje poučnošću romana, pa tako ni lik Stanka ne zalazi u didaktičnost. Tako je nedostatak odgoja jednostavno to – nedostatak odgoja, bez pedagoške opomene autora (1998: 157-158).

Hitrecovi *Smogovci* također otvaraju niz problema povezanih s predodžbom o djetetu, poput prvih znakova naklonosti između dječaka i djevojčice, seksualnog sazrijevanja, ljubomore, maloljetničkog nasilništva, ali i zanemarenosti od strane roditelja. U ovom romanu dijete je svemoguće, vodi računa o kućanstvu pa ponekad i o roditeljima, dok je roditelj onaj koji nema povjerenja u samog sebe te se pita je li uopće kompetentan biti roditelj. Važno je ponovo napomenuti da je Hitrec svoj roman nazvao „romanom u trapericama¹²“, a takvome romanu

¹² „Uz naslov *Smogovci* stoji autorova pripomena, 'romančić za nešto stariju djecu i prilično mladu omladinu'“ (Hranjec, 1998: 143).

funkcija i nije odgojna (Hranjec, 1998: 143). Neobični odnosi roditelja i djece, odsustvo roditelja, sitne krađe i avanture Vragecovih nastale su, dakle, bez odgojne namjere, već samo u svrhu zabave mladih i nešto starijih čitatelja (Hranjec, 1998: 143). Nije roman *Smogovci* jedini koji se bavi elementima seksualnosti. Tako u romanu *Dnevnik jednog čudovišta* djevojčica Katarina opisuje svoje prvo seksualno iskustvo, ali i pokušava razgovarati s mamom o intimnim temama: „Zato kad sam mamu na kraju jednog takvog električnog dana, videći je da se sprema u krevet, upitala: - Mama, je li i tebi jako važan seks? – kulturni nivo njenog odgovora spustio se na najnižu moguću razinu“ (Dirnbach, 2001: 11).

Kada govorimo o romanima *Oblaci nad rijekom*, *Anina druga mama* i *Dnevnik jednog čudovišta*, osim što romani predstavljaju sliku tradicionalne obitelji, zajednička im je dodirna točka ratno stanje koje utječe na obitelj. Ratna zbivanja, odsustvo očeva, izbivanje majke i naglo odrastanje utječe na promjenu vrijednosti u obitelji kao i u društvu te samim time romani utječu na stvaranje slike pravih vrijednosti kod djeteta čitatelja.

Suvremeni su hrvatski dječji romani puni brojnih zamki u koje se dijete čitatelj može uhvatiti te početi propitkivati društvene vrijednosti s kojima je upoznat, kao i one koje mu do tada nisu bile poznate. Ovakve situacije mogu imati i pozitivne i negativne strane pa se tako mladi čitatelj može poistovjetiti s likovima i primijetiti osobine vlastite obitelji, bilo da su one dobre ili loše (Kovač, 2018: 59). Ako dijete ne ukaže odraslima (roditeljima, učiteljima) na problem koji je prepoznalo, to može rezultirati povučenošću ili buntovničkim ponašanjem (Kovač, 2018: 59). Za odabir romana koji će dijete čitati, ali i njegovu interpretaciju, ključna je suradnja roditelja i učitelja, kao i njihova angažiranost u svakodnevni život djeteta i utjecanje na njihovo shvaćanje i prihvaćanje vrijednosti (Kovač, 2018: 59). Ključna je zato komunikacija djeteta i njegove okoline, onih koji mu roman nude i onih koji mu roman interpretiraju. Iz romana dijete može izvući pozitivne poruke, a negativne situacije romana iskoristiti kao primjer kako nekada ne bi trebalo postupiti.

7. ZAKLJUČAK

Iako je obitelj univerzalna, tradicionalna vrijednost i glavno obilježje društva u svim vremenima, model se obitelji mijenjao pod utjecajem vanjskih društvenih promjena (Nimac, 2010: 34). Nimac (2010: 34) tako navodi kako „moderne transformacije obitelji treba shvaćati unutar novih društvenih promjena koje za sobom povlače nove načine obiteljske organizacije i nove odnose među članovima“. Budući da društvene promjene utječu na svaki segment čovjekova života, bilo bi naivno pretpostavljati da one neće utjecati na obitelj, posebice kada se na obitelj stavlja naglasak najvažnijega čimbenika u zdravom razvoju pojedinca. Tako moderne transformacije obitelji donose nove oblike obitelji, ali i utječu na veze koje pojedinci članovi obitelji međusobno stvaraju.

Tema ovoga rada jest prikaz tradicionalne i moderne obitelji u suvremenim hrvatskim dječjim romanima. Cilj rada bio je utvrditi utječe li slika obitelji u dječjem romanu na formiranje vrijednosti, stavova i mišljenja djeteta čitatelja i jesu li svi sadržaji ovih romana prikladni za djecu mlađe školske dobi. U tu svrhu analizirani su romani: *O mamama sve najbolje* (1990.) autorice Pilić, *Oblaci nad rijekom* (2000.) Iveljić, *Gavranovi Sretni dani* (2000.) te *Kako je tata osvojio mamu* (2008.), *Ključić oko vrata* (2005.) Pulica, *Anina druga mama* (2009.) autorice Nikolašević-Stojanović, *Dnevnik jednog čudovišta* (2001.) Dirnbach, *Čuj, Pigi, zaljubila sam se* (2002.) Kalauz, *Tomaševi Halo, ovdje komandosi* (2003.) te *Smogovci* (2007.) Hitreca. U analizi navedenih djela pratila se uloga majke, oca i bake u obitelji, odnos roditelja i djece, bračni odnosi, ali i problemska tematika poput elemenata seksualnosti, nasilja između partnera te fizičkoga kažnjavanja kao odgojne metode. Uočene su razlike između tradicionalne i moderne obitelji te uloga koje članovi obitelji imaju. Utvrđeno je kako su promjene u društvu utjecale i na model obitelji te na sliku obitelji koja se u romanu djetetu servira.

U romanima *Oblaci nad rijekom*, *Anina druga mama*, *Dnevnik jednog čudovišta* i *Kako je tata osvojio mamu* prikazan je model tradicionalne obitelji. Model tradicionalne obitelji prikazan je i u romanu *Ključić oko vrata* gdje djevojčica Maja živi s majkom i ocem, a veliku ulogu u njezinu odgoju igra baka. No, u tom romanu ne doznajemo mnogo o odnosima između Maje i roditelja, ali je roman iskorišten za prikaz odnosa Maje i bake. Navedene romane možemo podijeliti prema tome prikazuju li ili ne model tradicionalne patrijarhalne obitelji pa možemo izdvojiti romane *Oblaci nad rijekom*, *Anina druga mama* i *Dnevnik jednog čudovišta* koji prikazuju, a s druge strane romane *Kako je tata osvojio mamu* te *Ključić oko vrata* koji ne prikazuju patrijarhalni sustav. U tri navedena romana koja prikazuju

patrijarhalni sustav, otac u obitelji vodi glavnu riječ jer je on taj koji privređuje za obitelj, dok je majka u ulozi žene i domaćice. Majka nema identitet osim onaj koji se odnosi na njenu ulogu domaćice i majke. Otac ima slobodu izbora u donošenju odluka o svome životu te ga djeca povremeno idealiziraju: „Pa ukoliko samo povremeno odlazi toj nekoj drugoj ženi da s njom radi one stvari mislim da bi mama morala za to imati razumijevanja“ (Dirnbach, 2001: 17). Baka igra važnu ulogu u odgoju djece (*Anina druga mama*) i neizostavan je član obitelji. Važno je napomenuti kako je riječ o trima ratnim romanima te kako ratna situacija značajno utječe na model obitelji: očevi odlaze na ratište ili zbog političkih razloga izbivaju iz kuće, majke preuzimaju na sebe ulogu skrbnika i onoga koji zarađuje, a djeca preuzimaju ponašanja odraslih ili bivaju prepuštena samima sebi. U ovima romanima nailazimo i na neke probleme povezane s predodžbom o djetetu kao što su međuspolna naklonost (Ana i Nikola u *Oblacima nad rijekom*), seksualni elementi (prvo seksualno iskustvo Katarine u *Dnevniku jednog čudovišta*), fizičko nasilje (djevojčicu Anu dječaci iz osвете ostavljaju u šumi preko noći; *Oblaci nad rijekom*), ali i teme poput politike (*Dnevnik jednog čudovišta*) te zapostavljenosti djeteta zbog izbjivanja očeva i zaposlenosti majke (*Oblaci nad rijekom*).

U romanima *Kako je tata osvojio mamu* i *Ključić oko vrata* majka je zaposlena te je ravnopravna s ocem u privređivanju i donošenju odluka. Oba romana ističu važnost bake u životu djeteta i dok Pulić ističe kako je baka poželjan lik u Majinu životu, Gavran baku predstavlja kao antipatičnu baku koja udovoljava zahtjevima malograđanske sredine (Hranjec, 1998: 277). U romanu *Kako je tata osvojio mamu* prikazana je i bračna kriza uzrokovana neimaštinom, ali Gavran svojim čitateljima ipak donosi sretan kraj uz poruku kako ljubav i prijateljstvo uvijek pobjeđuju (isto: 278).

Romani *O mamama sve najbolje*, *Smogovci*, *Sretni dani*, *Halo, ovdje komandosi*, i *Čuj, Pigi, zaljubila sam se* prikazuju različite modele moderne obitelji. Također, problem suvremene jednoroditeljske obitelji nalazimo i u romanu *Ključić oko vrata*, prikazan kroz lik Stanka čija je mama zaposlena pa je on po cijele dane sam. Romani *O mamama sve najbolje*, *Halo, ovdje komandosi* i *Čuj, Pigi, zaljubila sam se* prikazuju naoko sretne i skladne dvoroditeljske obitelji, ali njihovi su članovi nesretni, svatko iz svojih razloga. Tako susrećemo Karamelu (*O mamama sve najbolje*) koja je nekonvencionalna mama, nesretna jer se nije ostvarila pa povremeno i ne želi biti mama, niti izvršavati majčinske dužnosti, mamu Pigi (*Čuj, Pigi, zaljubila sam se*) koja sebe više vidi u ulozi prijateljice, nego u ulozi majke te mamu i tatu Matić (*Halo, ovdje komandosi*) koji nestanak sina Leona primjećuju nakon puna dva dana, zaokupljeni poslom i drugim obvezama. U romanima *Halo, ovdje komandosi* i *O mamama sve najbolje* problematizira se i slučaj zapostavljenoga djeteta budući da mama Karamela (*O*

mamama sve najbolje) gotovo zaboravi sina Lastana u vrtiću, a roditelji Matić (*Halo, ovdje komandosi*) gotovo da ne poznaju svoje dijete niti znaju kakav život on vodi. Zapostavljeno dijete susrećemo i u *Ključiću oko vrata* u liku Stanka. U romanu *Čuj, Pigi, zaljubila sam se* mama Pigi je svojoj kćeri Ani prijateljica pa ponekad izostaje naglasak na odgojne savjete koje bi kćer od majke trebala uživati.

Roman *Sretni dani* prikazuje dvije jednoroditeljske obitelji: dječaka Peru koji živi s majkom i dječaka Juricu koji živi s ocem. Dječaci su nesretni, posebice Pero kojemu je potrebna očinska figura: „Umjesto da dobijem oca, izgubio sam klizaljke. Eto – tako je to kad čovjek nema sreće u životu“ (Gavran, 2000: 31). Gavran ponovo svojim čitateljima poklanja sretan kraj – Juričin otac i Perina majka će se vjenčati pa će dječaci imati oba roditelja, a uz to svaki dobije i brata. Ljubav i prijateljstvo ponovo pobjeđuju.

Hitrec u romanu *Smogovci* ističe mnoge probleme s kojima se susreću djeca i mladi: međuspolnu naklonost (Dado i Marina), seksualno sazrijevanje (Mazalo i Dunja), zanemarenost djece, izbjivanje roditelja zbog zaposlenosti (Vragecovi žive sami nakon što je otac umro, a majka živi i radi u Njemačkoj). Hitrec naglasak stavlja na humor te napominje kako je njegov roman nastao u svrhu zabave čitatelja i kako nema odgojnu funkciju (Hranjec, 1998: 143). Ipak možemo postaviti pitanje na koji će način čitatelj shvatiti poruke koje roman šalje. Posebice kada dijete čitatelj nailazi na situacije koje mogu, ali i ne moraju biti dio njegove svakodnevice: nasilje u obitelji (Marina ošamari Dadu jer je tako vidjela doma), zapostavljeno i nesretno dijete (Cobra odlazi bez ičijeg znanja u posjet majci, ali krivim autobusom završi u Beču), uvrede na račun djeteta (Nosonja koji Dadu naziva majmunom), prezaposlene i odsutne roditelje, negativan utjecaj sportske slave (Pero koji se odaje kockanju i alkoholu) i dr. Iako Hitrec navodi da je njegov cilj bio zabaviti čitatelja i na duhovit način prikazati odnose između „starih“ i „mladih“ (Hranjec, 1998: 143) za dijete koje pokušava izvući pouku iz romana ovakvi sadržaji mogu slati nejasne i zbunjujuće poruke.

Na temelju analiziranih romana može se zaključiti da društvene promjene koje utječu na model obitelji u stvarnom životu, utječu i na stvaralaštvo u dječjoj književnosti, ali i dječja književnost utječe na reprodukciju slike moderne obitelji. Utjecaj je, dakle, obostran. Dječji je roman „dio dječje književnosti te samim time namijenjen recipijentima dječje dobi, slika obitelji u književnim djelima sadrži veliku vrijednost za male čitatelje“ (Kovač, 2018: 61). Poistovjećujući se s likovima u romanima, dijete može lakše razumjeti stanje u svojoj obitelji ili upoznati neki problem s kojim se dotad nije susretalo pa na taj način razvijati empatiju i razumijevanje za druge što možemo zaključiti iz citata:

„Naravno, dijete treba, a u stvarnome životu i dolazi u priliku komunicirati s nositeljima ponekad više ili manje izmišljenoga sustava vrijednosti od vrijednosti u njegovom obiteljskom okruženju. Tako stavlja sebe u različite uloge, suodnose, a pri tome, suosjeća, ljuti se, želi promjene, pomaže i sl.” (Kovač, 2018: 61 prema Peko, Munjiza i Mlinarević, 2005: 131).

Drugim riječima, dijete ne treba pretjeranu zaštitu od situacija koje mu nisu bliske, bilo da je riječ o poželjnim ili nepoželjnim situacijama, već treba razumijevanje i podršku kako bi iz pročitana izvuklo pozitivne vrijednosti, misli i pouku. U procesu razumijevanja i obrade informacija koje dijete čitatelj iz dječjih romana preuzima, ključna je uloga roditelja te učitelja kroz oblikovanje nastavnoga procesa. Za dijete je važno da odrasta okruženo ljubavlju, da se osjeća sigurno i da osjeća pripadnost svojoj zajednici, a sve u svrhu stvaranja sretnoga djetinjstva, kako bi dijete ispunilo svoje potrebe i svoje interese razvijalo u smjeru razvoja dobre i sretne odrasle osobe.

LITERATURA

- Buljan Flander, G. (2018.) *Znanost i umjetnost odgoja: praktični priručnik u suvremenom odgoju za roditelje i odgojitelje*. Sveta Nedelja : Geromar.
- Crnković, M. (1990.) *Dječja književnost: priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dirnbach, Z. (2001.) *Dnevnik jednog čudovišta*. Zagreb: Profil International d.o.o.
- Flaker, A. (1983.) *Proza u trapericama: prilog izgradnji modela prozne formacije na građi suvremenih književnosti srednjo- i istočnoevropske regije*. Zagreb: Liber.
- Gavran, M. (2008.) *Kako je tata osvojio mamu*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Gavran, M. (2000.) *Sretni dani*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Hameršak, M., Zima, D. (2015.) *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam International.
- Hranjec, S. (2004.) *Dječji hrvatski klasici*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hranjec, S. (1998.) *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.
- Hitrec, H. (2007.) *Smogovci*. Zagreb: Školska knjiga.
- Honore, C. (2009.) *Pod pritiskom: spašavanje djece od kulture hiperroditeljstva*. Zagreb: Algoritam.
- Iveljić, N. (2000.) *Oblaci nad rijekom*. Sisak: Aura d.o.o.
- Janković, J. (2008.) *Obitelj u fokusu*. Zagreb: Et cetera.
- Kalauz, B. (2002.) *Čuj, Pigi, zaljubila sam se*. Zagreb: Školska knjiga.
- Katalinić, E. (2017.) *Interpretacija svakidašnjice sedamdesetih godina na primjeru proze u trapericama*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Kolanović, M. (2004.) *Što se dogodilo s trapericama?: dijalog popularne kulture i novije hrvatske proze*. Književna republika: časopis za književnost.
- Ljubetić, M. (2007.) *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor.
- Markovinović, B. (2016.) *Slika obitelji u hrvatskom dječjem romanu*. Diplomski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Miliša, Z., Zloković, J. (2008.) *Odgoj i manipulacija djecom u obitelji i medijima: prepoznavanje i prevencija*. Zadar; Rijeka [i.e. Zagreb]: MarkoM usluge.
- Nikolašević-Stojanović, R. (2009.) *Anina druga mama*. Osijek: Grafika.
- Pilić, S. (1990.) *O mamama sve najbolje*. Zagreb: Mladost.
- Pulić, N. (2005.) *Ključić oko vrata*. Zagreb: Znanje.

- Potkonjak, N., Šimleša, P. (1989). *Pedagoška enciklopedija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Puljiz, V. (2001.) *Obitelj i socijalna (ne)sigurnost u Hrvatskoj*. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve; Glas koncila.
- Rosić, V. (2002.) *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Rijeka: Grafrade. Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju
- Tomaš, S. (2003.) *Halo, ovdje komandosi*. Osijek: Matica hrvatska.
- Vukasović, A. (1999) *Obitelj – vrelo i nositeljica života*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor Mi.
- Zalar, I. (1978.) *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zima, D. (2011.) *Kraći ljudi: povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga.

ELEKTRONIČKI IZVORI:

- Đuranović, M. (2013.) *Obitelj i vršnjaci u životu adolescenata*. <https://hrcak.srce.hr/138555> (pristupljeno 28. siječnja 2021.)
- Kos-Lajtman, A., Slunjski, K. (2017.) *Influence of Popular Culture on Character Formation in the Contemporary Croatian Children's Novel*. <https://hrcak.srce.hr/184035> (pristupljeno 26. siječnja 2021.)
- Korona Perković, S. M., (1977.) *Sociološka struktura obitelji s pogledom u budućnost*. <https://hrcak.srce.hr/57267> (pristupljeno 13. veljače 2021.)
- Kovač, J. (2018.) *Slika obitelji u hrvatskome dječjem romanu*. Diplomski rad. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:189:755913> (pristupljeno 16. travnja 2021.)
- Ljubetić, M. (2006.) *Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu*. http://inet1.ffst.hr/images/50013806/Ljubetic_022006.pdf (pristupljeno 6. veljače 2021.)
- Maleš, D. (2012.) *Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima*. <https://hrcak.srce.hr/124015> (pristupljeno 1. veljače 2021.)
- Nimac, D. (2010.) *(Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu*. <https://hrcak.srce.hr/49363> (pristupljeno 16. travnja 2021.)
- Peko, A., Munjiza, E., Mlinarević, V. (2006.) *Slika obitelji u udžbenicima hrvatskoga jezika*. <https://hrcak.srce.hr/213195> (pristupljeno 16. travnja 2021.)

Subotić, M. (1991.) *Dječja književnost hrvatske moderne (receptijski refleksi)*.
<https://hrcak.srce.hr/213195> (pristupljeno 17. travnja 2021.)

Vrcić-Mataija, S. (2015.) *Obiteljski roman u hrvatskoj dječjoj književnosti devedesetih godina prošloga stoljeća*.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=316467 (pristupljeno 17. travnja 2021.)

Vrcić-Mataija, S. (2018.) *Hrvatski realistički dječji roman (1991.-2001.)*.
<https://hrcak.srce.hr/227436> (pristupljeno 17. travnja 2021.)

MREŽNE STRANICE

Belamarić, I. (2017.) *Suvremena obitelj i odgoj djece*. <https://centar-sirius.hr/suvremena-obitelj-i-odgoj-djece/> (pristupljeno 26. Siječnja 2021.)

Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47023>
(pristupljeno 26. siječnja 2021.)

SAŽETAK

Hrvatski dječji roman dio je svjetske dječje književnosti te neiscrpan izvor istraživanja autora i književnika. Riječ je i o književnoj vrsti koja se ističe brojnim pozitivnim obilježjima te kod mladih čitatelja uživa određenu vrijednost. Cilj rada jest prikazati sliku tradicionalne i moderne obitelji u suvremenom hrvatskom dječjem romanu, s naglaskom na razlike koje su karakteristične za jedan i drugi model obitelji. Obitelj je osnovna društvena struktura koja utječe na razvoj pojedinca već od najranijih dana te zbog toga ima ključnu ulogu u životu svakoga pojedinca. Društvene promjene utjecale su na promjene u modelu obitelji, ali i na vrijednosti i stavove koje obitelj čuva i njeguje. U odabranim naslovima suvremenih hrvatskih dječjih romana istražit će se problematika strukture obitelji, odnosi između pojedinaca te utjecaji obiteljskih događanja na samoga pojedinca, odnosno dijete. Također će se obratiti pažnja na interpretaciju nesvakidašnjih problema s kojima se dijete čitatelj u romanu može susresti, a koji mu mogu biti neshvatljivi ili utjecati na njegovo viđenje obitelji. Dijete, kasnije učenik koji čita, poistovjećuje se s likovima romana, iz njihovih primjera stječe uvid u pozitivne vrijednosti, u njima traži utjehu te na temelju njihovih postupaka stvara sliku kako bi nešto trebalo izgledati. Iz toga razloga važno je promisliti o sadržaju koji je djetetu dostupan, o njegovoj interpretaciji te o djetetovom razumijevanju dječjega romana.

Ključne riječi: obitelj, tradicionalna obitelj, moderna obitelj, suvremeni hrvatski dječji roman

THE CONFLICT OF TRADITIONAL AND MODERN FAMILY IN CONTEMPORARY CROATIAN CHILDREN'S NOVEL

ABSTRACT

Croatian children's novel is a part of world's children literature and inexhaustible source for author's and writer's research. It is also literary genre which stands out with many positive features and it enjoys certain value among young readers. The aim of this paper is to study the representation of traditional and modern family in contemporary Croatian children's novel, with special accent on differences that are typical for each model of family. Family is basic social structure which affects the development of each individual. The influence of popular culture affected family model too, but also values and attitudes family grows. Through analysing selected titles of contemporary Croatian children's novels the research about structure of family, relations between individuals and affection of family occurrences on the individual, especially child, will be done. It will also be spoken about some unusual happenings which child can meet during reading, which can affect his view of family or can be incomprehensible. A child, later a pupil that reads, identifies himself with characters in the novels, using their examples he creates an image of positive values, he seeks for comfort and based on their actions he creates an image of how something is supposed to look like. Based on that, it is important to think about content that is available for child, about its interpretation and child's understanding of children's novel.

Key words: family, traditional family, modern family, contemporary Croatian children's novel

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, IRIS MIROSAVLJEVIĆ, kao pristupnica za stjecanje zvanja magistra primarnoga obrazovanja s pojačanim modulom stranoga jezika, izjavljujem da je ovaj završni/diplomski rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga/diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga/diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 12. srpnja 2021.

Potpis

I. Miroslavljević

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOGA/DIPLOMSKOGA RADA (PODCRTAJTE
ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOGA FAKULTETA
U SPLITU**

Student/Studentica: Iris Miroslavljević

Naslov rada: Sukob tradicionalne i moderne obitelji u suvremenom hrvatskom dječjem romanu

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Dječja književnost

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/Mentorica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): doc. dr. sc. Lucijana Armanda Šundov

Sumentor/Sumentorica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

doc. dr. sc. Ivana Odža, doc. dr. sc. Anđela Milinović Hrga

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanoga završnoga/diplomskoga rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

☒ a) u otvorenom pristupu

b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a

c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 mjeseci / 12 mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 12. srpnja 2021.

Potpis studenta/studentice:

I. Miroslavljević